

Міністерство освіти і науки України
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
Педагогічний факультет
Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

**ВИХОВАННЯ ГУМАННОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї**

Виконала:

студентка педагогічного факультету
спеціальності 012 “Дошкільна освіта”

Мороз Ольга Миколаївна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Мельничук Лілія Борисівна

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Гринькова Надія Михайлівна

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ГУМАННОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1.	Виховання гуманних почуттів як основа морального розвитку дітей старшого дошкільного віку	8
1.2.	Мета, завдання й зміст формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку	17
1.3.	Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї як чинник виховання гуманної поведінки дошкільників	23
	Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2.	ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ ГУМАННОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї	34
2.1.	Педагогічний аналіз рівнів сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку	34
2.2.	Методика спільного педагогічного впливу вихователів і батьків з метою виховання гуманної поведінки дітей	49
2.3.	Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	62
	Висновки до другого розділу	68
	ВИСНОВКИ	72
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
	ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Сучасні динамічні перетворення у соціально-економічній сфері держави, зміни в освітніх пріоритетах посилюють увагу до особистості як активного суб'єкта життєтворення, до демократизації й гуманізації навчально-виховного процесу в закладах освіти. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні проголошують освітнім пріоритетом морально-духовний розвиток особистості. У цьому зв'язку суспільна актуальність дослідження гуманних взаємин обумовлюється існуванням суперечностей між проголошеним дитиноцентризмом освіти та домінуванням традиційної навчально-дисциплінарної моделі, між теоретично визнаною позицією толерантності у міжособистісних взаєминах та практичним поширенням конкурентно-індивідуалістичної спрямованості особистості. Інтерес до процесу становлення гуманних взаємин пояснюється й визнанням дошкільного дитинства періодом фактичного становлення особистості, коли закладаються основи її моральної спрямованості.

Проблема гуманних взаємин у науковій літературі розглядається переважно у таких аспектах: роль спілкування в особистісному становленні дошкільника (Д. Ельконін, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Лісіна, А. Ружська, Є. Суботський); особливості становлення у дошкільному віці ціннісного ставлення до однолітків (В. Павленчик, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна); вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О. Запорожець, В. Котирло, Г. Кошелєва, Я. Неверович, Л. Стрелкова); специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (Л. Артемова, В. Котирло, О. Смирнова).

Актуальність проблеми виховання гуманності в дошкільному віці, а також наявні суперечності між соціально-економічними змінами у суспільстві та необхідністю гуманізації взаємин людей, між досягненнями вітчизняної науки у

галузі морального виховання і сучасним станом роботи закладу дошкільної освіти з означеного питання, між готовністю батьків і педагогів до співпраці та їхньою недостатньою підготовкою до її здійснення зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї»**.

Мета дослідження: науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність методики виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1. З'ясувати стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії і практиці роботи закладів дошкільної освіти.

2. На основі аналізу та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури уточнити сутність і структуру поняття «гуманна поведінка дітей дошкільного віку».

3. Визначити критерії та показники, виявити рівні сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити й експериментально перевірити ефективність методики виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Об'єкт дослідження: процес виховання у дітей старшого дошкільного віку гуманної поведінки.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного закладу та сім'ї.

Гіпотеза дослідження: основними педагогічними умовами, які сприяють ефективному вихованню гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю, є:

- організація життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на сучасних педагогічних засадах гуманістичного виховання;
- оновлення змісту і методів взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї

щодо виховання гуманної поведінки у дітей;

– збагачення досвіду гуманного спілкування батьків з дітьми та залучення їх до активної участі в організації життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти на основі їхніх інтересів і потреб дитини.

Відповідно до визначених завдань було застосовано такі **методи дослідження**:

– теоретичні: аналіз, порівняння і узагальнення наукових джерел дали змогу сформулювати уявлення про актуальність проблеми, ступінь її дослідження, сприяли визначенню його концептуальних засад й сутності феномену «гуманна поведінка дітей дошкільного віку» та педагогічних умов її формування;

– емпіричні: бесіди, анкетування, спостереження, діагностичні методики, аналіз планів навчально-виховної роботи дали змогу з'ясувати особливості прояву гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку і стан їхнього виховання у ЗДО і сім'ї; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) був застосований для перевірки ефективності розроблених педагогічних умов і моделі виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії ЗДО і сім'ї.

– статистичні: методи математичної статистики були використані для обробки експериментальних даних і аналізу динаміки досліджуваних явищ.

База дослідження: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Рожнятівського ясла-садка «Золота-рибка», Рожнятівського ОТГ, Калуського району, Івано-Франківської області. Експериментом було охоплено 50 дошкільників віком 5-7 років, 10 вихователів закладів дошкільної освіти, 20 батьків.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано, розроблено і експериментально перевірено педагогічні умови виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї та модель їх ефективної взаємодії; визначено структурні компоненти, критерії, показники та виявлено рівні гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку; *уточнено і теоретично*

обґрунтовано сутність і структуру поняття «гуманна поведінка дошкільників», етапи взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї; *розвинуто* теоретичні положення, які у сукупності є цілісною системою ефективного виховання гуманної поведінки у дітей старшого дошкільного віку; *набули подальшого розвитку* положення про моральне виховання дітей дошкільного віку, необхідність взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у вихованні, педагогічну просвіту батьків.

Практична значущість дослідження полягає у розробці методики вивчення особливостей гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку і поетапного виховання гуманної поведінки дітей у процесі організованого спілкування дітей, вихователів і батьків.

Методичні матеріали, розроблені автором, можуть бути впроваджені у масову практику роботи закладів дошкільної освіти. Результати дослідження можуть застосовуватися у процесі підготовки та перепідготовки фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта» під час вивчення розділів «Моральне виховання», «Робота ЗДО з родинами вихованців».

Апробація та впровадження результатів магістерського дослідження. Обґрунтовані та досліджені автором положення апробовані та впроваджені в освітній процес закладів дошкільної освіти.

Основні результати дослідження було обговорено на Регіональному науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми формування творчого педагога в контексті нового Базового компоненту дошкільної освіти» (26 травня 2021 р.); Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції «Наукові та освітні трансформації в сучасному світі» (м. Чернігів, 15 липня 2021 р.); Студентській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні особливості формування особистості в освітньому просторі: історичний досвід та практика сьогодення» (3 листопада 2021 р.), а також на засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти.

Публікації. Основний зміст і результати магістерського дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Мороз О. М. Мета і завдання гуманістичного виховання дошкільників. *Актуальні проблеми формування творчого педагога в контексті нового Базового компоненту дошкільної освіти: Збірник тез виступів учасників Регіонального науково-практичного семінару* (м. Рівне, 26 травня 2021 року) / за ред. О. О. Красовської, Л. Б. Мельничук, І. П. Мисько; ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Рівне: МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2021. С. 80-83.

2. Мороз О. М. Критерії, показники та рівні сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі: збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 15 липня 2021 року) / Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми: ТОВ НВП «Росток А.В.Т.». 2021. 476с. С. 272-273.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (72 найменування) та додатків. Основний обсяг роботи становить 75 сторінок. Робота містить 6 таблиць, 3 рисунки. Загальний обсяг магістерської роботи складає 90 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ГУМАННОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Виховання гуманних почуттів як основа морального розвитку дітей старшого дошкільного віку

У сучасному світі загострилися проблеми культурної та морально-духовної сфери людства. На фоні економічної нестабільності, безробіття, соціальної незахищеності виразно спостерігаємо зростання егоїзму, байдужості, жорстокості, агресивності. Поняття добра, совісті й милосердя часто знецінюються, а багатство зводиться в ранг найвищої вартості. Відбувається переоцінка особистісних цінностей та деформація моральних ідеалів, поглядів, переконань, які мають складати основу життєвих принципів людини [14].

Першими, кому необхідно усвідомити глибину загрози, яка стоїть перед нашими дітьми, повинні стати батьки, педагоги. Вони можуть і повинні забезпечувати найважливішу духовну підтримку, з метою формування високоморальної, добропорядної, чесної особистості. Адже душа людини набагато раніше потребує уваги й турботи, ніж її розум. Саме у дошкільні роки дитина засвоює перші уроки моралі, опановуючи за допомогою дорослих норми порядності, доброти, працьовитості.

Важливого значення набуває організація процесу виховання вдошкільних навчальних закладах, завдання яких сформувати основи моральної спрямованості особистості, гуманні почуття та якості, сприяти засвоєнню моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [54]. На це орієнтує й державна політика в галузі дошкільної освіти, наголошуючи на необхідності пошуку шляхів морального виховання і розвитку, потужних та ефективних виховних впливів з боку різних виховних установ, інститутів соціалізації, суб'єктів виховання, спрямованих на формування гуманності, а також тих рис, які відповідають нормам загальнолюдської моралі [2].

Виховання гуманного ставлення до інших людей розглядається науковцями як процес формування моральних уявлень, моральних почуттів, звичок і мотивів поведінки. Окремі ідеї гуманістичної спрямованості освітньо-виховного середовища у закладі дошкільної освіти означені у роботах Г. Балла [1], І. Беха [4], А. Богуш [9], О. Кононко [31], Т. Поніманської [52; 53; 54] та ін. Проблема морального розвитку та формування гуманних стосунків представлена у сучасних дослідженнях через поняття милосердя (І. Княжева), співчуття, толерантності (Н. Скрипник), гуманних почуттів, взаємин (С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, О. Вовчик-Блакитна, Ю. Приходько), гуманної поведінки (Л. Врочинська) та ін. [12, с. 28].

На думку вчених, гуманні почуття доступні дітям дошкільного віку, а до часу їх вступу до школи вони стають більш складними і усвідомленими. Якщо основи гуманного ставлення до людей не будуть сформовані у період дитинства, особистість може стати неповноцінною і у подальшому надолужити це буде досить складно [18, с. 43].

Основою формування особистості є моральний розвиток, який виявляється у сповідуваній нею системі поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку. Моральна людина узгоджує свої дії з інтересами інших людей, керується у своїх помислах критеріями загальнолюдських цінностей, відповідає за свої вчинки не лише перед законом, людьми, а й перед власною совістю. Моральність є результатом засвоєння і внутрішнього прийняття норм моралі, які набувають регулюючої сили, зумовлюють поведінку особистості. Виявляється вона у вільному свідомому виборі способу дій. Рівень моральності починається тоді, коли поведінкою людини керують не лише примусові почуття чи знання поведінкових норм, а й етичні ідеали, смаки, оцінки; коли гарний вчинок стає не моментом самозакоханості, а приносить етичну насолоду, радість людині. Тобто, тут задіяними є емоції та почуття особистості [9].

Дошкільне дитинство є важливим етапом у гуманістичному вихованні людини, періодом послідовного становлення ціннісно-сміслової сфери

особистості, формуванням здатності оцінювати та свідомо вибудовувати ставлення до себе, інших людей, суспільства та світу в цілому.

Характеристикою людських вчинків і взаємин, моральним взірцем є Добро. Це мотив життєдіяльності, ідеал виховання, мета життя. Добра людина втілює добро у житті, в поведінці, прагне до нього. Вона несе благо, радість іншим, здатна до співчуття, любить, розуміє, приходиться на допомогу. Гуманність (людинолюбство, доброзичливість, турбота, співучасть, дружелюбність) проявляється в увазі до людей, прагненні добрих стосунків з ними, готовності надавати допомогу, виявляти співчуття і співпереживання [1, с. 8]. Її джерелом є спільне життя людей, їхні взаємини. Через взаємодію з іншими простежується зв'язок категорій моралі з реальним життям.

Уже з перших років життя формується досвід спілкування з близькими людьми, довіра до них у процесі різноманітних видів діяльності. Йдеться про виховання доброзичливого ставлення до співрозмовників, вироблення установки, що в сім'ї, в садочку всі мають піклуватися один про одного. Заумов правильного виховання «довіра до світу» переростає у відкритість, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування [30].

Спілкуючись з дітьми дошкільного віку, дорослі не часто запитують про їхні думки, мрії, почуття. А це дуже важливо для морального зростання особистості. Тому особливу увагу слід звертати на виховання інтересу до себе, вміння спостерігати за власними вчинками, діями, контролювати й оцінювати їх, свідомо приймати рішення, робити вибір. Добре, гуманне ставлення до оточуючого світу втілюється через доброзичливість, чуйність, готовність співпереживати, прощати, а також великодушність, терпеливість, делікатність, поступливість [11, с. 73].

Особистість дошкільника формується через певну сукупність чинників та соціальні відносини, у яких дитина бере участь. І якщо у стосунках з іншими багато жорстокості, байдужості, егоїзму, то це може стати характерним для малюка та визначатиме його поведінку в майбутньому. Дошкільний вік вирізняється підвищеною сприйнятливостю до соціальних впливів. Дитина

вбирає у собі все людське: способи спілкування, поведінки, відносини, використовуючи при цьому власні спостереження, емпіричні висновки та умовиводи, наслідування дорослих. Вона опановує елементарні етичні норми життя, осягає світ людських стосунків, відкриває закони взаємодії. Прагнучи стати дорослим, маля підкоряє свої дії загальним нормам і правилам поведінки. Тобто, відбувається її моральний розвиток.

Якщо дитина розуміє та відчуває своє місце у системі стосунків з іншими, адекватно поводить себе, то її вважають соціально компетентною. Зокрема, у Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується на необхідності формування таких якостей дошкільника : уміння орієнтуватися у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі, різної статі, віку, роду занять та ін.); здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; уміння поважати інших людей, допомагати, турбуватися про них; спроможність обирати відповідні ситуації спілкування і спільної діяльності [2].

Розвинений внутрішній світ, вміння усвідомлювати свої переживання, радіти, дивуватися, сердитися є підґрунтям для становлення самосвідомості, розвитку вміння регулювати власну поведінку, поважати й цінувати інших та себе. Під час налагодження стосунків з іншими, участі у різноманітних формах діяльності у дитини формуються соціально цінні якості (чуйність, уважність, заповідливість та ін.). При цьому важливим є емоційний зміст спілкування. Виникають не просто окремі вміння розуміти іншого, виявляти симпатію, співчуття, бути товаришким, але й цілісне емоційне утворення – спрямованість переживань дитини на емоційні прояви дорослого (ровесника), яка слугує цілям проникнення у його внутрішній світ, і є засобом інтимного зв'язку із ними [14, с. 23].

Динаміка спілкування упродовж дошкільного віку проходить кілька етапів: від потреби малюка у вчасному догляді, увазі і доброзичливості оточуючих (ранній вік) до усвідомленості потреби в повазі дорослих (молодший дошкільний вік) та до потреби у взаєморозумінні (старші дошкільники). Задоволення цих потреб є основою взаєморозуміння та формування гуманних взаємин. Такі

стосунки ґрунтуються на любові, яка не передбачає всездозволеність. Любов не терпить зневажливого ставлення, але одночасно є такою сильною, що дає змогу дітям робити помилки і вчитися на них [19, с. 74].

У спілкуванні з дорослим дитина здобуває перший досвід гуманної поведінки. Це аж ніяк не означає, що дорослий формує її за власним за думом чи зразком. Малюк розвивається лише тоді, коли сам активно діє. Мистецтво вихователя виявляється у пробудженні і спрямуванні активності дитини на самовиховання [30].

Передумовою високої емоційної активності дитини є пластичність її нервової системи. Навколишні предмети і явища завжди викликають певні емоції. Тому незабутність перших вражень забезпечується не тільки глибиною їх усвідомлення, а й силою емоційного впливу. У дітей виникає такий самий настрій, як в людей, з якими вони спілкуються (дитина «заражається» від них). Високий рівень розвитку емпатії (здатності до співпереживання) є результатом розуміння дитиною емоційного стану іншої людини. Цей стан вона не просто «копіює», а сприймає душею. Така форма вияву почуттів зумовлена потребою у підтримці з боку іншої людини, в її допомозі, а тому має моральний зміст. Діти переконуються в доцільності одних і шкідливості інших моделей поведінки. Завдяки цьому вони розширюють і поглиблюють свої знання про сутність і особливості людських взаємин, вчаться аналізувати їх на основі власного сприйняття.

Особливу роль у формуванні гуманного ставлення до інших людей мають «розумні» емоції, що є своєрідною єдністю «афекту і інтелекту» (за Л. Виготським) і виконують роль «емоційної уяви», передчуття ситуації, яка може виникнути внаслідок дій дитини і оцінки значення цих наслідків для себе і для інших людей [11, с. 128].

Досліджуючи вплив емоцій на моральний розвиток дошкільників, науковці стверджують, що регулятивна функція емоцій, яка спрямована на пом'якшення імперативності моральних вимог, полегшує їх інтеріоризацію (перехід від зовнішніх до внутрішніх дій). Дитина сприймає необхідне не як зовнішнє,

примусове, а як предмет своїх соціальних потреб, що формуються як щось особливо значуще, бажане [72].

Як зазначає Т. Поніманська, моральна регуляція поведінки передбачає оцінку дитиною своїх дій і спрямування своєї поведінки відповідним чином. Це свідчить про те, що оцінка, якій піддається моральний вчинок, повинна стати внутрішнім регулятором. Функціонування емоцій в моральній регуляції передбачає зародження потреби в поведінці, обумовленій певними вимогами. А моральна потреба є продуктом діяльності спонукальної функції емоцій, що міститься і в оцінці, і в образі необхідної поведінки. У ній співіснують: притаманна емоційній регуляції внутрішня свобода, бажання діяти певним чином і властива моральній регуляції необхідність співвіднесення особистого і суспільного [53, с. 98].

Засвоєння моральних норм є необхідною умовою соціального розвитку, тому унормованість вчені розглядають як основну характеристику гуманної поведінки дошкільника. Етична норма, будучи засвоєна і ставши набуттям дитини, стає її якістю. Тобто, норма ніби співвідноситься з певним психологічним утворенням [25, с. 41].

Ця думка повною мірою стосується гуманних почуттів та поведінки дитини. Виховання гуманності може бути ефективним за умови представлення її у вигляді моральної норми-цінності поведінки. Спочатку виконання необхідної норми сприймається дитиною як обов'язкова умова для отримання схвалення з боку дорослого, і збереження з ним таких взаємин, у яких дитина відчуває велику необхідність. Далі, у процесі розвитку, виконуючи норми поведінки, дошкільник завдяки зв'язку цього виконання з позитивним емоційним переживанням, починає сприймати їх як щось позитивне для себе [4].

Не слід забувати, що саме дорослий є «соціальним провідником», зразком для наслідування, організатором соціального досвіду дитини, для якої прагнення слідувати вимогам і засвоєним нормам є формою узагальненої категорії – «треба». Це та перша моральна мотиваційна інстанція, якою починає керуватися дитина і яка є для неї не тільки знанням, а й переживанням, що необхідно діяти певним

чином. У цьому переживанні виявляється у першопочатковій формі почуття обов'язку, яке є основним моральним мотивом, що безпосередньо спонукає до гуманної поведінки [18, с. 44].

Як складову морального виховання гуманну поведінку розглядають Л. Божович, О. Запорожець, О. Кононко, вказуючи на вплив емоцій на моральний розвиток дошкільників. Становлення моральних почуттів як передумови формування гуманної поведінки обґрунтовано в працях В. Котирло, С. Кулачківської, С. Ладивір; виникнення моральних мотивів, які сприяють набуттю досвіду і звички моральної поведінки, досліджено Л. Божович, Л. Виготським, Д. Ельконіним; нормативність як характеристика моральної поведінки дошкільника розглядається в дослідженнях В. Абраменкової, Л. Артемової, Л. Божович, С. Якобсон [19].

Головним засобом виховання гуманної поведінки у дітей є їх спілкування з дорослими та однолітками. Дослідженнями Л. Артемової, О. Кульчицької, Т. Репіної щодо міжособистісного спілкування дітей, Ю. Приходько, Л. Проколієнко щодо спілкування вихователя з дітьми доведено, що завдяки спілкуванню діти пізнають соціальний світ, засвоюють досвід і практику співпереживання, взаємодопомоги, тактовності.

У свою чергу, досвід моральної поведінки набувається дітьми у процесі значущої діяльності. Так, Л. Виготський, Д. Бьлконін, О. Запорожець стверджують, що гра піднімає дитину на вищий щабель соціального досвіду, забезпечує можливість розкриття морального змісту різних вчинків, який стає механізмом регуляції дії за умови емоційного забарвлення. У грі створюються ситуації, в яких виникає реальна потреба доброзичливого і турботливого ставлення. У дослідженнях особливостей виховання моральної поведінки в процесі трудової діяльності (Р. Буре, Т. Маркова, Я. Неверович) встановлено, що розвитку гуманних почуттів дітей сприяє формування суспільних мотивів спільної праці завдяки необхідності погодження дій, взаємодопомоги задля досягнення результату. Дослідження моральної поведінки дітей у навчальній діяльності С. Козлової, О. Кравцової, Г. Цукерман довели, що об'єднання дітей

для спільного виконання завдань сприяє вихованню співчуття, співпереживання успіхів і невдач, навчає доброзичливому розв'язанню конфліктів у разі їх виникнення [20].

Значний пізнавальний потенціал для формування уявлень дітей про гуманність закладений у використанні дорослими літератури як емоційно-педагогічного засобу гуманістичного виховання. Розуміння моральних колізій твору виступає внутрішнім регулятором гуманної поведінки дітей на основі збагачення знань дитини про дійсність, уведення у світ почуттів, глибоких переживань і емоційних відкриттів (А. Виноградова, О. Запорожець, Л. Стрелкова).

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дає змогу визначити гуманну поведінку як синтез гуманних уявлень, почуттів, мотивів, а відтак – вчинку на основі засвоєння цінностей гуманізму і формування морального досвіду і стверджувати, що гуманна поведінка дітей дошкільного віку у процесі виховання має бути представлена у вигляді моральної цінності і конкретизована у відповідних правилах поведінки. У гуманній поведінці дошкільників виокремлюються такі складові, як: гуманна поведінка стосовно себе; гуманна поведінка стосовно інших людей, виявляючись, насамперед, до найближчого оточення, згодом – до самого себе та широкого соціального докільця. Гуманну поведінку дітей дошкільного віку варто розглядати в єдності її основних компонентів: когнітивного (уявлення дітей про складові змісту і способи прояву гуманної поведінки), емоційно-мотиваційного (гуманні почуття та їх мотивація) і діяльнісного (гуманні вчинки та взаємини) [21, с. 103].

Одним з перших спеціальних досліджень щодо виховання гуманної поведінки у дітей дошкільного віку є робота Н. Цуканової, в якій визначено педагогічні умови формування досвіду і звичок гуманної поведінки старших дошкільників. Окремі прояви гуманної поведінки знайшли дослідження у роботах І. Дьоміної, В. Пушміної, М. Тимошенко (турботливість); І. Княжевої (милосердя); Т. Фасолько (відповідальність) [22].

Водночас дослідники наголошують, що освітні установи не в змозі успішно вирішити завдання виховання у дітей гуманної поведінки без взаємопроникнення сімейного і суспільного виховання. Взаємодія соціумів сім'ї і закладу дошкільної освіти – об'єктивна необхідність, яка існує вже через те, що педагогів і батьків об'єднує одна мета – виховання духовно-моральної особистості. Аналіз визначень педагогічної взаємодії (Ю. Бабанський, К. Левітан, А. Мудрик) засвідчує, що її характеризують через співставлення з поняттями взаємозв'язку, взаємин, взаємовпливу. На основі її розгляду як базової категорії педагогіки можливою є така інтерпретація педагогічної взаємодії: це детермінований освітньою ситуацією, опосередкований соціально-психологічними процесами зв'язок суб'єктів освіти, що призводить до їх кількісних або якісних змін [10, с. 53].

У свою чергу, Ю. Аркін, І. Гребенніков, Л. Загік, Л. Островська, досліджуючи педагогічні засади спільної роботи освітніх закладів і сім'ї, вказують на те, що основною умовою взаємодії педагогів і батьків є узгодженість та педагогічна культура сім'ї. Тоді як Т. Алексеєнко, Т. Жаровцева, В. Постовий наголошують, що сучасна практика виховання у змінному соціумі постійно вимагає оновлення традиційних форм роботи з сім'єю. Головним у змісті роботи з батьками фахівці вважають активне залучення родин до організації життєдіяльності дітей в дошкільних закладах.

Можемо зробити висновок, що у дошкільному віці емоції є основою виникнення мотивів як регуляторів діяльності та поведінки. Виховання гуманних почуттів (добррозичливості, турботливості, привітності, доброго ставлення до інших, співчуття, чуйності, щирості) у дітей має відбуватися за умов переживання позитивних емоцій, спонукання до добрих починань, цілеспрямованого навчання емоційно-виразним засобам передачі власних переживань в ігровій, навчальній і трудовій діяльності.

Отже, змалку дитина вчиться узгоджувати власні дії з інтересами інших людей, відповідати за свої вчинки. А результатом засвоєння і внутрішнього прийняття моральних норм, які набувають регулюючої сили та зумовлюють

поведінку малюка, є моральність, гуманність. Звичка гуманної поведінки визначається як складний спосіб поведінки, здійснення якого набуває для дітей характеру потреби діяти узгоджено, домовлятися, поважати колективний задум, підкорятися загальним правилам, вміти співпереживати, проявляти дружелюбність і взаємодопомогу, співчуття, вміти надати допомогу, послугу. Рівень засвоєння гуманних почуттів і якостей (співчуття, милосердя, любові до близьких та ін.) свідчить про моральний розвиток дитини.

1.2. Мета, завдання й зміст формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Одним із принципів індивідуально зорієнтованої моделі дошкільної освіти визнано принцип гуманістичного спрямування, що виявляється в безумовному сприйнятті особистості дитини та її батьків; у їх постійній підтримці та розумінні; у відмові від жорсткої регламентації, категоричних оцінок діяльності та поведінки, від усталених (особливо негативних) діагнозів [14, с. 31].

Метою гуманістичного виховання є формування гуманістичного світогляду на основі розвитку етичної культури дошкільників. Це відповідає базовому розумінню культури особистості як гармонії культури знань, умінь і ставлень. Знання й уміння опосередковують ставлення. Ставлення – це реальний дійсний зв'язок, який встановлює людина з об'єктами оточуючої дійсності в своїй свідомості. Це зв'язок особистісного «Я – Я», «Я – Ти», «Я – природа», «Я – суспільство». Показниками ставлення особистості є її якості. Якості несуть в собі в прихованому стані значиме для людей – цінність [12, с. 102].

Узагальнюючий аналіз найбільш відомих вітчизняних та зарубіжних педагогічних виховних систем, пріоритетним напрямом діяльності яких є здійснення навчання та виховання на засадах гуманізму дозволяє визначити основні цілі та завдання системи виховного процесу в сучасному закладі дошкільної освіти.

Сутність основних положень цієї системи полягає у наступному.

У центрі освітнього процесу – дитина, яка є не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховання. Життєвий досвід дитини – вирішальний фактор формування особистості; дитина сама створює свою особистість, а вся система навчання і виховання повинна допомогти їй виявити у собі і розвинути те, що їй органічно притаманне.

У вихованні:

1) орієнтація на духовно збагачену особистість, як альтернатива функціонуючим односторонньо інтелектуалістичним моделям шкіл. Звідси основне завдання педагога – допомогти дитині створити гармонію між тілесно-фізичним та духовним;

2) виховання повинно бути вільним. Кожна дитина має пізнати світ і знайти у ньому своє місце, не перестаючи його любити. Заклад дошкільної освіти має забезпечити простір вільним та природнім проявам особистості дитини. Свобода дитини повинна бути обмежена лише інтересами колективу;

3) основна увага педагогів повинна надаватись моральному вихованню особистості дошкільника з пріоритетом загальнолюдських цінностей, де провідна роль належить сім'ї. Недопустиме лише формальне засвоєння моральних правил. Істинно моральній поведінці може навчити лише саме життя, тобто конкретний життєвий досвід дитини [19, с. 75].

Завдання сучасного закладу дошкільної освіти у гуманістичному вихованні:

1) так побудувати діяльність, щоб сама її організація виховувала дітей у дусі високої моральності;

2) забезпечення індивідуального підходу у вихованні, що ґрунтується на власному виборі дитини, а звідси – побудова виховання на висновках з наукового аналізу результатів спостереження та вивчення дитини [49, с. 80].

У змісті, формах та методах навчання: гуманістична спрямованість змісту навчально-виховних занять; образне, художнє викладення матеріалу; врахування вікових життєвих ритмів дітей, сензитивних періодів у навчанні; диференційований підхід, робота в індивідуальному режимі дошкільників;

гуманізація форм контролю знань, оцінювання не тільки результату, але й затрачених зусиль; забезпечення почуття успіху у вихованні [18].

У характері взаємовідносин всіх учасників педагогічного процесу: створення особливої атмосфери взаємодовіри та взаємоповаги; використання стилів педагогічного спілкування на основі дружньої прихильності та захоплення спільною творчою діяльністю; висока ступінь інтеграції закладу дошкільної освіти та сім'ї; формування груп за моделлю сім'ї – різновікові групи; дотримання і вдосконалення спільно вироблених традицій, свят, усього, з чого формується «обличчя» закладу дошкільної освіти та її індивідуальність.

Освітньо-виховна робота з дітьми старшого дошкільного віку в контексті виховання гуманної поведінки здійснюється у процесі різноманітних видів діяльності:

- організованої освітньої діяльності,
- прогулянок,
- спостережень,
- ігор,
- читання та аналізу художніх творів (твори фольклору – пісеньки, потішки, казки);
- етичних бесід із дітьми на тему життєвих ситуацій;
- трудової діяльності [10, с. 53].

Значну роль у вихованні позитивних взаємин з однолітками відіграє організована освітня діяльність. Діти дошкільного віку поступово засвоюють правила поведінки в процесі колективної навчальної діяльності. Відповідний зміст знань (читання оповідань, казок про дружбу, про прояв взаємодопомоги; розгляд картин про дружні ігри та ін.) збагачує моральні уявлення дітей.

Потужним моральним ефектом є використання в процесі освітньої діяльності з дітьми колективних форм співробітництва у процесі виконання завдань. Найбільш доступним є об'єднання дітей на основі загальної мети та загального результату. Наприклад, під час проведення освітньо-виховної

діяльності з ліплення на тему «Кошик з грибами» кожна дитина ліпить грибок, а потім наповнює загальний кошик.

Етичні бесіди проводяться в різних формах – індивідуально, підгрупою 5-6 осіб або фронтально. До кожної етичної бесіди висуваються єдині вимоги:

- опора на досвід життя дітей;
- відповідність віку, та ускладнення завдання від віку до віку;
- конкретність обговорюваних ситуацій;
- наявність ситуації вибору та протиріч;
- зв'язок із подальшою діяльністю та практикою поведінки;
- дотримання такту та обережності при обговоренні проблем, що стосуються конкретних дітей групи;
- не поспішати допомагати дитині з висновками та узагальненнями, вчити робити їх самостійно [42, с. 95].

Сюжетно-рольова гра у дошкільному віці – це емоційно насичена діяльність, що вимагає від дитини певного настрою та натхнення. У сюжетно-рольовій грі відбувається емоційний розвиток дитини, адже, вона дуже багата на емоції, часто такі, які в житті їй ще не доступні. Керуючи іграми дітей, вихователь бере на себе головну роль. Це дозволяє наочно продемонструвати дітям, як розвивати загальний ігровий сюжет, як будувати взаємини із товаришами. З метою виховання гуманної поведінки з перших днів перебування в закладі дошкільної освіти перед дітьми доцільно висувати вимоги: ділитися іграшками, поступатися один одному, не заважати, виявляти турботу та увагу. Необхідно, щоб вимога, яку пред'являють до дитини, обмежуючи її бажання заради однолітка, не викликало негативну реакцію. Інакше воно виконується тільки під впливом авторитету дорослого, не приносить дитині задоволення і не сприяє встановленню позитивних стосунків між дітьми [44].

Позитивна оцінка дозволяє дитині краще зрозуміти однолітка та пережити задоволення від свого вчинку. Наявність великої кількості однорідних іграшок та предметів, розрахованих на задоволення потреб всіх дітей, полегшує вирішення цього завдання. Обмін іграшками, предметами, спільна гра із

загальними іграшками готує дітей дошкільного віку до дружніх колективних ігор.

У грі, з одного боку, виявляються вже сформовані у дітей способи та звички емоційного реагування, з іншого, формуються нові якості поведінки дитини, розвивається та збагачується її емоційний досвід. Гра може бути ефективним засобом для виявлення тих об'єктивних відносин, у яких живе дитина: вступаючи в грі в реальні відносини зі своїми партнерами, вона виявляє властиві їй особистісні якості та розкриває емоційні переживання. У той же час внесення до гри нового емоційного досвіду (переживання радості від спілкування з однолітками чи від перетворення на ролі та ін.) сприяє нейтралізації негативних емоційних проявів у дітей, що призводить до формування у них нових позитивних якостей та прагнень, нових спонукань та потреб [50].

Вихованню гуманних стосунків між дітьми дошкільного віку сприяє також читання художньої літератури: позитивні персонажі та герої художніх творів викликають у дітей симпатію, почуття радості, бажання наслідувати їх. Виховання співчуття тісно пов'язане з вихованням у дітей доброти, турботи про тих, хто потребує допомоги, захисту.

Важливу роль у вихованні дружніх взаємин між дітьми дошкільного віку відіграє праця. З метою формування гуманної поведінки дітей дошкільного віку доцільно залучати до виконання спільних доручень, організовувати працю поруч, привчати дітей до елементарного співробітництва. Оцінюючи результати роботи, наголошувати на користі праці конкретної дитини для всіх («Добре випрали білизну ляльки. Тепер вони будуть у чистих сукнях і всі діти будуть задоволені») [31, с. 109].

Вихованню гуманної поведінки дітей сприяє ознайомлення їх з працею дорослих. Наприклад, з працею працівників закладу дошкільної освіти, розкриваючи гуманістичну спрямованість їхньої діяльності, формуючи почуття вдячності і поваги за турботу. Доцільно вчити конкретним способам прояву подяки (не смітити, підняти упущену річ та ін.).

Під час прогулянок безпосередньо йде формування естетичного та доброзичливого ставлення до навколишньої природи у процесі спостережень, тому потрібно підводити дітей до розуміння того, що не можна без потреби рвати рослини, топтати траву та квіти, ламати гілочки дерев. Виховання любові до рідних місць нерозривно пов'язане з вихованням у дітей любові до природи. На прогулянках у процесі спостережень потрібно викликати захоплення красою природи, емоційний відгук у душі кожної дитини. Почуття дітей посилюються, коли спостереження природи супроводжуються читанням віршів, знаходячи яскраві епітети та порівняння [59, с. 33].

Таким чином, організація цікавої, змістовної діяльності дітей, створення атмосфери взаємної участі та турботи, активне спонукання дітей до прояву доброзичливого ставлення до однолітків, планомірне накопичення дітьми під керівництвом вихователя досвіду співробітництва у різних видах діяльності забезпечують формування позитивних взаємовідносин між дошкільниками, сприяють вихованню гуманних почуттів.

Запорукою успішності виховання гуманних почуттів у дітей є постійна взаємодія з сім'єю. Виховання у дітей доброти починається з виховання у них почуття любові до батьків. Любов дітей до матері розвивається поступово від почуття прихильності, ніжності до відчуття подяки за любов та турботу. У процесі освітньо-виховної діяльності дітям читаються оповідання та казки про мам, розучуються з ними вірші, пісні, розглядаються картини, ілюстрації у дитячих книгах відповідного змісту [60, с. 20].

Головна завдання полягає в тому, щоб викликати в дітей дошкільного віку активну любов до мами, до близьких, сформувати бажання піклуватися про них, допомагати, робити приємне. На пропозицію вихователя дошкільники виготовляють нескладні вироби в подарунок мамі, роблять малюнки для виставки, беруть участь у заходах, де мають виявлятися їхня турбота і прихильне ставлення до дорослих.

У дітей виховуються також співчуття до людей похилого віку. Виховання співчуття тісно пов'язане з вихованням у дошкільників сприятливого ставлення

до молодших, з турботою про них. Це особливо помітно, якщо в сім'ї є молодша дитина. Дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування у дитини різних почуттів, зокрема гуманних. Формування гуманної поведінки у дошкільників відбувається поступово. Маленькі діти прагнуть до добрих вчинків спочатку заради похвали, схвалення дорослих. Поступово звичка чинити добре, робити добро переростає у них почуття турботи про іншу людину, стає їх природною потребою. А співчуття, що виражається в активній, безкорисливій допомозі іншій людині, у турботі про неї, відмови від свого особистого на користь іншої людини, є одним з перших гуманних почуттів, що зароджуються у дітей дошкільного віку [54].

Отже, однією з головних умов забезпечення ефективності гуманістичного виховання дошкільників є взаємопроникнення сімейного і суспільного виховання. Педагогічну взаємодію ми розглядаємо як цілеспрямовану співдіяльність вихователів і батьків, засновану на взаємній довірі та спрямовану на обмін досвідом формування у дітей гуманної поведінки на засадах розуміння їх індивідуальних особливостей та інтересів.

1.3. Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї як чинник виховання гуманної поведінки дошкільників

Процеси демократизації в системі освіти, її варіативність, інноваційні програми обумовили необхідність пошуку рішення проблем взаємодії закладу дошкільної освіти з родиною, створення умов для підвищення педагогічної культури батьків з питань формування гуманних стосунків дітей дошкільного віку [20].

Практики й дослідники виявили й сформулювали в цьому зв'язку наступні протиріччя:

- між потребою батьків на освітні послуги й відсутністю умов їхнього надання;
- між прагненням батьків до активної діяльності в закладі дошкільної освіти й строго регламентованим характером діяльності закладу;

– між низьким рівнем педагогічної культури й недостатніх знань основ психології батьками й відсутністю систем навчання їх у закладах дошкільної освіти [38].

Зміцнення й розвиток тісного зв'язку й взаємодії різних соціальних інститутів (заклад дошкільної освіти, родина, суспільство) забезпечують сприятливі умови життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості.

Ідея взаємозв'язку суспільного й сімейного виховання, а також взаємної відповідальності педагогів, батьків й суспільства знайшла своє відображення в низці нормативно-правових документів, у т.ч. в «Концепції дошкільного виховання», «Положенні про дошкільний навчальний заклад», Законі «Про освіту», «Концепції модернізації освіти» [22].

Так, у Законі «Про освіту» зазначено, що батьки є першими педагогами, які зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку особистості дитини в ранньому віці [22, с. 46].

Відповідно до цього змінюється й позиція закладу дошкільної освіти в роботі з родиною. Кожний заклад освіти не тільки виховує дитину, але й консультує батьків з питань виховання дітей. У цьому зв'язку заклад дошкільної освіти повинен визначати умови роботи з батьками, вдосконалювати зміст, форми й методи співробітництва садочка й родини у вихованні гуманної поведінки дітей з урахуванням умов, варіативних освітніх програм і запитів родин.

Педагог дошкільної установи – не лише вихователь дітей, але й партнер батьків з їхнього виховання.

Керівна й організуюча роль закладу дошкільної освіти по відношенню до родини характеризується комплексом факторів:

- планомірне, активне поширення педагогічних знань з морального виховання серед батьків;
- практична допомога родині у вихованні у дітей гуманної поведінки;
- організація пропаганди позитивного досвіду суспільного й сімейного

виховання;

- залучення батьків у педагогічну діяльність;
- активізація їхньої педагогічної самоосвіти та ін. [20, с. 13]

Під педагогічною культурою батьків розуміється їх підготовленість, розвиток тих якостей особистості, які відбивають ступінь їхньої зрілості як вихователів і проявляються в процесі сімейного й суспільного виховання дітей.

Провідним компонентом педагогічної культури батьків є їхня педагогічна підготовленість, що характеризується певною сумою психолого- педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань, а також уміннями й навичками батьків, виробленими в процесі практики виховання дітей.

Досить істотно при цьому й відношення батьків до виховання. Відповідальне відношення до батьківських обов'язків, бажання якнайкраще виховати своїх дітей – невід'ємна складова частина педагогічної культури батьків [35, с. 43].

В галузі дошкільної педагогіки батькам важливо: знати основні закономірності й особливості виховання й навчання дітей; знайомити зі змістом і методами виховання; опанувати методами організації дитячої діяльності, спілкування, спрямованими на формування соціально цінних форм поведінки й відносин дитини з оточуючими людьми.

Педагогічну культуру розглядають у зв'язку із загальними соціально-педагогічними умовами виховання, які містять у собі сукупність основних вимог суспільства до особистості батьків, зміст ідейних, моральних норм, що регулюють внутрішньо сімейні відносини, характер міжособистісних стосунків у родині.

Відповідно до цього робота з батьками будується на принципах співробітництва, ознаками якого є наступні: усвідомлення мети діяльності кожним учасником процесу; чіткий поділ і кооперація праці між його учасниками; особистий контакт між учасниками процесу з обміном інформацією, взаємною допомогою, самоконтролем; позитивні міжособистісні стосунки [38, с. 35].

Робота з батьками – це складна й важлива частина діяльності педагога, що включає : підвищення рівня педагогічних знань, умінь і навичок батьків; допомога педагогів батькам у сімейному вихованні для створення необхідних умов виховання гуманної поведінки дітей; взаємодія вихователів і батьків у процесі морального розвитку дітей [18, с. 44].

Основним протиріччям, що виникає в процесі реалізації завдань співробітництва закладу дошкільної освіти й родини, є недостатнє розмежування сфер діяльності, та використання тільки традиційних методів і форм роботи з родиною, у той час як необхідно інше вирішення завдань співробітництва вихователів і батьків. Мова йде не про повну відмову від традиційних форм роботи з батьками, а про адаптацію їх до сучасних умов.

Зміст, організація й методика співпраці закладу дошкільної освіти та батьків з проблеми виховання гуманної поведінки дітей, включає в себе:

- єдність у роботі закладу дошкільної освіти й родини з виховання гуманних цінностей у дітей;
- взаємна довіра у стосунках між педагогами й батьками, розуміння потреб й інтересів дитини й своїх обов'язків як вихователів;
- зміцнення авторитету педагога в родині й батьків у закладі дошкільної освіти;
- установлення гармонійних відносин на основі доброзичливої критики й самокритики;
- взаємодопомога в спільній роботі з виховання дошкільників. Заклад дошкільної освіти повсякденно допомагає батькам у вихованні дітей. У свою чергу батьки допомагають закладу дошкільної освіти в різноманітній виховній і господарській роботі;
- вивчення кращого досвіду сімейного виховання, пропаганду його серед широкого кола батьків, використання в роботі закладу дошкільної освіти методів сімейного виховання;
- використання різноманітних форм роботи закладу дошкільної освіти з родиною в їхньому взаємозв'язку: ознайомлення з батьками й іншими

членами родини; консультації; групові й загальні батьківські збори; конференції, лекторій, батьківські університети, наочні форми пропаганди;

- індивідуальні й групові форми роботи з батьками, які доповнюють один одного. Щоденне спілкування вихователя з батьками створює більші можливості для індивідуальної роботи, для зміцнення зв'язку між родиною й закладом дошкільної освіти;

- систематичний плановий зв'язок закладу дошкільної освіти з батьками упродовж року з урахуванням завдань і змісту виховної роботи з дітьми;

- залучення активу батьків, громадськості до діяльності закладу дошкільної освіти, до роботи з родинами [12, с. 90].

Аналіз науково-педагогічних досліджень в контексті гуманного виховання дошкільників дає змогу виокремити виділити систему заходів з залучення батьків до взаємодії з ЗДО.

Перші контакти між родинами й ЗДО:

- запрошення батьків з дітьми або без них відвідати заклад дошкільної освіти до початку заняття;
- відвідування співробітниками родин вдома;
- подання батькам письмової інформації про установу;
- зустріч для з'ясування умов відвідування дитиною установи;
- складання договору.

Подальший взаємозв'язок батьків і персоналу з питань виховання гуманної поведінки дітей дошкільного віку реалізується в процесі:

- щоденних безпосередніх контактів, коли батьки приводять і забирають дітей;
- неформальних бесід про дітей або запланованих зустрічей з батьками, щоб обговорити успіхи, незалежно від конкретних проблем;
- ознайомлення батьків з письмовим матеріалом про їхніх дітей [12].

Батьки можуть брати участь й у щоденних заняттях дітей: залишатися в закладі дошкільної освіти, щоб дитина звикла до нього; допомагати й брати

участь у різних заходах, наприклад, у чаюванні з дітьми, святах та розвагах гуманістичного змісту; допомагати повсякденних заняттях; надавати допомогу при проведенні екскурсії й інших заходів.

Батьки продовжують вдома роботу з дітьми з питань виховання у них гуманної поведінки.

Ефективні суспільні заходи для батьків, відвідування ними курсів із проблем морального виховання або запрошення лекторів з цих питань, робота клубу для батьків та ін.

Заклад дошкільної освіти надає допомогу батькам у конкретних проблемах по догляду за дитиною, методах його виховання; у накопиченні інформації із сімейного виховання й практичних порадах; у пошуках виходу із кризових ситуацій.

Формування співробітництва дітей, батьків і педагогів залежить насамперед від того, як складається взаємодія дорослих у цьому процесі. Результат виховання може бути успішним тільки за умови, якщо педагоги й батьки стануть рівноправними партнерами, тому що вони виховують тих самих дітей. В основу цього союзу повинна бути покладена єдність прагнень, поглядів на виховний процес, вироблені спільних цілей й виховних завдань, а також шляхи досягнення окреслених результатів [20, с. 14].

Співробітництво педагогів і батьків дозволяє краще пізнати дитину, подивитися на неї з різних позицій, побачити в різних ситуаціях, а отже, допомогти в розумінні її індивідуальних особливостей, розвитку здібностей дитини, у подоланні її негативних учинків і проявів у поведінці, формуванні цінних життєвих орієнтацій.

У той же час переважна частина батьків – не професійні вихователі. Вони не мають спеціальних знань у сфері виховання й освіти дітей, нерідко зазнають труднощів у встановленні контактів з дітьми. Педагоги й батьки повинні разом шукати найбільш ефективні способи рішення цієї проблеми, визначати зміст і форми педагогічної освіти в цьому зв'язку [19].

Визначальна роль у встановленні такої взаємодії належить педагогам закладу дошкільної освіти. Союз, взаєморозуміння педагогів і батьків, їхня взаємна довіра можливі лише в тому випадку, якщо педагог виключає в роботу з батьками дидактизм, не повчає, а радить, міркує разом з ними, домовляється про спільні дії, тактовно підводить їх до розуміння необхідності педагогічних знань. Вся атмосфера взаємодії, спілкування педагога з батьками повинна свідчити про те, що педагог має потребу в батьках, в об'єднанні зусиль, що батьки – його союзники й він не може обійтись без їхньої поради й допомоги.

Не всі батьки відгукуються на прагнення педагога до співробітництва з ними, виявляють цікавість до об'єднання зусиль з виховання й навчання своєї дитини. Вихователю необхідне терпіння й цілеспрямований пошук шляхів рішення цієї проблеми. Варто починати роботу й взаємодію з тими, хто бажає брати участь у житті групи, підтримує педагогів, навіть якщо таких батьків буде мало. Поступово, тактовно вихователь залучає й інших батьків до співробітництва, опираючись на батьків, з огляду на інтереси кожної дитини та її родини [72, с. 13].

На сучасному етапі в роботі з батьками з'являється поняття включення батьків в діяльність закладу дошкільної освіти, тобто їхня активна участь у роботі ЗДО, що має вплив на його функціонування й розвиток. Для формування співробітництва між дорослими й дітьми важливо представляти колектив як єдине ціле, як більшу згуртовану родину, життя якої цікаве, якщо організовано спільну діяльність педагогів, батьків, дітей. Це сприяє встановленню взаєморозуміння між батьками й дітьми, створенню комфортних умов у родині.

Таким чином, доцільно значну частину виховної роботи організувати одночасно з дітьми й батьками, а виникаючі проблеми, поставлені завдання вирішувати спільно, щоб дійти згоди, не нехтуючи інтересами один одного, і об'єднати зусилля для досягнення ефективних результатів.

З метою залучення батьків до діяльності закладу дошкільної освіти враховуються три етапи:

перший – актуалізація потреб батьків в освіті власної дитини;

другий – педагогічна освіта батьків як замовників на освітні послуги в закладі дошкільної освіти;

третій - партнерство педагогів і батьків у діяльності дошкільної установи, в основу якого закладені ідеї гуманізації відносин, пріоритет загальнолюдських цінностей з акцентом на особистісно-діяльнісний підхід [72, с. 86].

Впровадження такої методики дозволяє створити ускладнену систему роботи з батьками, представлену двома блоками, кожний з яких включає завдання, форми й види діяльності.

Для реалізації змісту цієї роботи в закладі дошкільної освіти використовуються колективні й індивідуальні форми діяльності. Доцільне поєднання колективних й індивідуальних форм взаємодії: бесіди, довірчої розмови, консультації-міркування, виконання індивідуальних доручень, спільний пошук рішення проблеми, переписку та ін.

Ці форми можуть стати ефективними в тому випадку, якщо вдалося знайти індивідуальний стиль взаємин з кожним членом сім'ї. Важливо прихилити до себе батьків, завоювати їхню довіру, розбудити бажання поділитися з педагогом своїми думками, сумнівами. Все це допоможе краще зрозуміти дитину, знайти оптимальні способи рішення проблем виховання гуманної поведінки дошкільників в ЗДО й вдома. Психологічною умовою такої успішної міжособистісної взаємодії є уважність, проникливість, неквапливість [19].

Одне з головних завдань педагогів – створити умови для розвитку нормальних відносин у родині, а це може бути досягнуто за умов спільної діяльності батьків і дітей, що може бути реалізована в різних формах.

Наприклад, форми пізнавальної діяльності – це колективні огляди, творчі вправи гуманістичного змісту, свята на моральну тематику, турніри знавців, Дні відкритих дверей та ін. Тему, методику проведення батьки й вихователі визначають спільно. Вихователь становить завдання, допомагає сформувати групи, організувати підготовчу роботу, а батьки беруть участь в оформленні, підготовці призів, оцінці результатів [50].

Форми трудової діяльності – оформлення приміщення групи, трудовий десант з благоустрою й озеленення двору, посадка алеї у зв'язку зі знаменною подією в житті дітей й їхніх батьків, створення бібліотеки та ін.

Форми дозвілля – підготовка, проведення й обговорення спектаклів, свят, змагань, конкурсів, КВК; різних клубів та ін.

Форми активізації – дискусії, діалоги, обговорення ситуацій, рішення кросвордів, аналіз дитячих висловлень або дитячої творчості, тренінги, метод ігрового моделювання та ін. [23, с. 64]

Наочні форми: бібліотеки й папки-пересувки, відеофільми, пам'ятки-рекомендації для батьків і дітей, візитки, виставки книг, обладнання, настільні ігри, дитячі або спільні малюнки, вироби з батьками, фотовиставки, газети, Куточки для батьків та ін.

Цікавою формою співробітництва є випуск газети. У створенні газети беруть участь адміністрація закладу дошкільної освіти, педагоги, фахівці, батьки й діти [22].

У теорії й практиці визначений ряд загальних завдань з роботи з батьками в ЗДО: вивчення інтересів, думок і запитів батьків, не реалізованих в інших соціальних інститутах (родині та ін.); забезпечення оптимальних умов для саморозвитку й самореалізації батьків в освоєнні ними різних соціальних ролей; використання досвіду діяльності інших дошкільних установ для побудови моделі взаємодії з батьками; розширення засобів і способів роботи з батьками; забезпечення простору для особистісного росту учасників об'єднання, створення особливої творчої атмосфери.

Проведення батьківських зборів за традиційною структурою не виправдує очікування батьків. Відповідно до нормативно-правової бази ЗДО батьки є замовниками освітніх послуг і мають право брати участь в організації освітнього процесу, організовувати свої органи самоврядування й вирішувати деякі питання самостійно на батьківських зборах, конференціях й в інших формах роботи [50, с. 32].

У цей час все частіше заклади дошкільної освіти стали проводити батьківські конференції, які мають на меті розширення, поглиблення й закріплення знань про освіту дітей, які можуть бути науково-практичними, теоретичними, з обміну досвідом та ін. Конференції проводяться раз у рік, але вимагають ретельної підготовки, спрямовані на активну участь батьків, організацію виставок дитячих малюнків, книг, концерту дітей [50].

Таким чином, робота батьків і педагогів в умовах закладів дошкільної освіти носить яскраво виражений специфічний характер співробітництва, у зв'язку з новою освітньою парадигмою, яка спрямована на педагогіку партнерства, яка передбачає активну взаємодію між всіма учасниками освітнього процесу: дітьми дошкільного віку, їхніми батьками, вихователями ЗДО та адміністрацією.

Висновки до першого розділу

Проблема виховання гуманності як однієї з характеристик особистості актуалізується із зростанням потреби у гуманізації взаємин «людина-суспільство» та «людина-людина».

Дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування у дитини різних почуттів, зокрема гуманних. З'ясовано, що у дошкільному віці емоції є основою виникнення мотивів як регуляторів діяльності та поведінки. Виховання гуманних почуттів (добротливості, турботливості, привітності, доброго ставлення до інших, співчуття, чуйності, щирості) у дітей має відбуватися за умов переживання позитивних емоцій, спонукання до добрих починань, цілеспрямованого навчання емоційно-виразним засобам передачі власних переживань в ігровій, навчальній і трудовій діяльності.

Аналіз теоретичних джерел і результатів наукових досліджень проблеми дав змогу уточнити сутність поняття «гуманна поведінка» та педагогічні умови її виховання. Гуманна поведінка розглядається нами як синтез гуманних уявлень, почуттів, мотивів, а відтак – вчинків на основі засвоєння цінностей гуманізму і формування морального досвіду. Вона включає три взаємопов'язаних

компоненти: когнітивний (уявлення і знання про норми гуманності), емоційно-мотиваційний (гуманні почуття) і діяльнісний (гуманні вчинки та взаємини). Регуляторами гуманної поведінки є моральні норми і позитивне емоційне ставлення до їх виконання, інтерес до природного і соціального довкілля, а також усвідомлення себе як носія гуманних вчинків, засноване на гуманному ставленні до інших (близьких людей, однолітків, педагогів).

Метою гуманістичного виховання є формування гуманістичного світогляду на основі розвитку етичної культури дошкільників.

Однією з головних умов забезпечення ефективності процесу виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку є взаємопроникнення сімейного і суспільного виховання. Педагогічну взаємодію ми розглядаємо як цілеспрямовану співдіяльність вихователів і батьків, засновану на взаємній довірі та спрямовану на обмін досвідом формування у дітей гуманної поведінки на засадах розуміння їх індивідуальних особливостей та інтересів.

Доведено, що робота батьків і педагогів в умовах закладів дошкільної освіти носить яскраво виражений специфічний характер співробітництва, у зв'язку з новою освітньою парадигмою, яка спрямована на педагогіку партнерства, яка передбачає активну взаємодію між всіма учасниками освітнього процесу: дітьми дошкільного віку, їхніми батьками, вихователями ЗДО та адміністрацією.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ ГУМАННОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї

2.1. Педагогічний аналіз рівнів сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку

З метою виявлення особливостей гуманної поведінки дітей був проведений констатувальний етап дослідження, який вирішував такі завдання:

- 1) виявити стан підготовленості батьків до виховання гуманної поведінки дітей і взаємодії з вихователями закладів дошкільної освіти;
- 2) визначити критерії, показники та рівні сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку;
- 3) на основі констатувального експерименту виокремити контрольну та експериментальну групи.

Кожне з поставлених завдань вирішувалося за допомогою комплексу методик: спостереження за поведінкою дітей і ходом педагогічного процесу, індивідуальні бесіди з дітьми, вихователями, батьками, розв'язання педагогічних ситуацій, анкетування вихователів і батьків, організація різних видів діяльності дітей та ін.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Рожнятівського ясла-садка «Золота-рибка», Рожнятівського ОТГ, Калуського району, Івано-Франківської області. Експериментом було охоплено 50 дітей старшого дошкільного віку, 10 вихователів закладів дошкільної освіти, 25 батьків. Дітей було розділено на 2 рівноцінні за кількістю учасників групи (група А і група Б).

Враховуючи компоненти гуманної поведінки, нами було визначено такі критерії та показники гуманної поведінки дітей дошкільного віку:

- 1) *уявлення про гуманні якості і способи прояву гуманної поведінки* (повнота, чіткість і конкретність),
- 2) *гуманні почуття* (здатність співчувати, наявність (відсутність) позитивно забарвлених емоцій у спілкуванні з оточуючими, задоволення від надання допомоги іншим, бажання виявити співчуття),
- 3) *гуманні вчинки* (готовність діяти гуманно; стійкість проявів гуманності у змінених життєвих ситуаціях) [24].

На основі критеріїв і показників розвитку гуманної поведінки визначено рівні її сформованості у дітей старшого дошкільного віку:

Високий – повні, чіткі уявлення про гуманні якості і способи прояву гуманної поведінки; діти свідомо сприймають правила поведінки і здатні пов'язувати їх порушення з негативними наслідками для себе та інших; виявляють співчуття, співпереживання як в уявній, так і в реальній ситуаціях; отримують задоволення від надання допомоги, прояву співчуття, співпереживання; готові прийти на допомогу самостійно. Прояви гуманної поведінки характеризуються постійністю.

Середній – відносно повні уявлення про гуманні якості і способи гуманної поведінки, однак іноді вони трактуються неточно. Діти усвідомлюють значення правил гуманної поведінки, але прояви гуманності мають нестійкий характер, коливаючись від самостійних та ініціативних до ситуативних, зумовлених вибірковістю відносин, особистими інтересами. Прояв гуманної поведінки у змінених життєвих ситуаціях викликає труднощі.

Низький – відсутні чіткі уявлення про гуманні якості і способи гуманної поведінки, у поведінці переважає егоїстична спрямованість, що виявляється у чванливості, зневажливому ставленні до оточуючих, нестриманості емоцій, невмінні надати допомогу оточуючим у разі потреби, виявити співчуття, співпереживання.

Анкетування вихователів і батьків та аналіз планів освітньо-виховної роботи засвідчили, що педагоги закладу дошкільної освіти й батьки розуміють значущість виховання гуманної поведінки, але у них відсутні чіткі уявлення про

зміст і методи вирішення означеного завдання (Питання опитувальника уміщено у додатку А). Вихователі не виокремлюють завдання виховання гуманної поведінки як спеціальне, рідко використовують такі методи і прийоми виховання гуманно ї поведінки, як організація взаємодії дітей, вправління, емоційна підтримка, позитивна випереджуюча оцінка. Труднощі у вихованні гуманної поведінки педагоги пов'язують із негативним соціальним оточенням і відносинами в сім'ї. Батьків турбують прояви негативних вчинків дітей, але складові змісту гуманної поведінки у дітей вони пов'язують лише з добротою, справедливістю та милосердям. Вихователі і батьки схвалюють ідею взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з даної проблеми, однак зазначають, що потребують допомоги у її практичному здійсненні, зауважуючи, що більшість форм і методів роботи застарілі, пасивні. Педагоги вказують на суперечності між обов'язками батьків та відсутністю об'єктивних і суб'єктивних умов їх педагогічно доцільного здійснення, на недостатність корекції взаємовпливі в вихователів та батьків з метою удосконалення їхньої діяльності у питанні виховання гуманності у дітей.

Наступним етапом констатувального експерименту була діагностика сформованості гуманної поведінки дошкільників за трьома критеріями: уявлення про гуманні якості і способи прояву гуманної поведінки, гуманні почуття і гуманні вчинки.

З метою діагностики сформованості гуманної поведінки дітей дошкільного віку за критерієм «уявлення про гуманні якості і способи прояву гуманної поведінки» було застосовано бесіди і розв'язання проблемних ситуацій.

Методика 1. Бесіда «Поговоримо про гуманність». Мета: виявлення уявлень дошкільнят про гуманність, чуйність, турботливість та уважність. У процесі індивідуальної бесіди дитині було запропоновано відповісти на низку питань, які допомагають зробити висновок про наявність уявлень дошкільнят про чуйність.

Зміст:

1. Що таке чуйне ставлення?

2. Які якості має чуйна людина?

3. Як виявляється турботливе ставлення? Як чинить турботлива людина по відношенню до інших?

4. Уважність - це позитивна якість? Чому?

5. Чи вважаєш себе уважною людиною? Чому?

Аналіз відповідей засвідчив наявність у дітей уявлень про гуманні почуття і вчинки, однак вони мають загальний характер та недостатньо повний зміст. Найбільші труднощі викликає визначення понять «чуйність», «уважність», «турботливість», а також знання способів прояву гуманної поведінки.

Механізм оцінки результатів.

Високий рівень – дитина самостійно відповідає на все поставлені питання.

Середній рівень – дитина за допомогою дорослого відповідає на поставлені питання.

Низький рівень – дитина не відповідає на ці запитання.

Методика 2. Аналіз педагогічних ситуацій «Що б ти зробив, що б сказав?».

Мета: виявлення уявлень дошкільників про способи здійснення чуйності до однолітка. У процесі індивідуальної бесіди дитині було запропоновано відповісти «Що б ти зробив, що б сказав?» у ряді ситуацій, які допомагають зробити висновок про наявність уявлень дошкільнят про способи здійснення чуйності у спільній діяльності дітей.

Зміст:

1. Якщо ти побачив, що впала дитина з твоєї групи

2. Якщо ти побачив, що збираючись на прогулянку, один із дітей плаче.

3. Якщо ти побачив, що дитині не вистачило іграшки.

Оцінка результатів:

Високий рівень – дитина самостійно справляється із завданням.

Середній рівень – дитина за допомогою дорослого справляється з завданням, припускається помилок.

Низький рівень – дитина не впоралася із завданням навіть за допомогою дорослого або припускає багато помилок.

Аналіз результатів дав змогу засвідчити, що значна частина дітей розуміють ситуацію морального змісту, бачать необхідність у проявах співчуття, наданні практичної допомоги, але є такі, які виявляють байдужість до емоційного стану оточуючих, а в деяких випадках навіть негативне ставлення. Діти гуманно ставилися до людей та об'єктів природи, коли ті перебували у негативному емоційному стані, а в ситуаціях успіху – дуже рідко.

Методика 3. Обери картинку «Хто з дітей чуйний?».

Мета: виявлення уявлень дошкільнят про чуйність.

Хід: дитині пропонується кілька картинок із зображенням чуйної та нечуйної поведінки дітей і пропонується: «Обери з цих картинок чуйних дітей. Хто з хлопців чуйний?».

Оцінка результатів:

Високий рівень – дитина самостійно справляється із завданням.

Середній рівень – дитина за допомогою дорослого справляється з завданням, припускається помилок.

Низький рівень – дитина не впоралася із завданням навіть за допомогою дорослого або припускає багато помилок

З метою вивчення проявів гуманності та взаємозв'язку гуманних уявлень, почуттів і вчинків ми проводили спостереження за поведінкою дітей у різних життєвих ситуаціях.

Суттєвим для виявлення особливостей гуманної поведінки дітей ми вважали те, як вони оцінюють свою поведінку.

З цією метою за критерієм «гуманні почуття» ми проводили наступні методики.

Методика 4. Спостереження.

Мета: виявлення бажання дитини відгукнутися потреби однолітка і умінь надавати допомогу однолітку.

Умови, у яких відбувається спостереження: систематичне спостереження в природних умовах освітньо-виховного процесу у закладі дошкільної освіти.

План спостереження.

1. Виявлення та фіксування ситуацій прояву чуйного ставлення до однолітка у дітей.

2. Спостереження за вирішенням дитиною ситуації за критеріями:

– наявність бажання допомогти іншій дитині,

– уміння з надання допомоги однолітку.

3. Аналіз володіння дитиною методами чуйного ставлення до однолітка, правильність методів дії.

Методика 5. Аналіз педагогічних ситуацій.

Мета: виявити прагнення прояву дітьми допомоги однолітку.

Хід: Вихователь пропонує дітям розглянути картинки з педагогічними ситуаціями, що відображають чуйне та байдуже ставлення дитини до однолітка. Дітям пропонується оцінити ситуацію, описати емоції дітей на картинці, висловити свою думку щодо цієї ситуації.

Питання вихователя: Що зображено на картинці? Опиши ситуацію. Як ти вважаєш, це турботлива дитина? Чи можна було вчинити інакше? Як би ти вчинив?

Оцінка результатів:

Високий рівень – дитина самостійно справляється із завданням.

Середній рівень – дитина за допомогою дорослого справляється з завданням, припускається помилок.

Низький рівень – дитина не впоралася із завданням навіть за допомогою дорослого або припускається багатьох помилок.

З метою діагностики сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку за критерієм «гуманні дій» ми використовували наступні методики.

Методика 6. «Закінчи речення».

Мета: виявлення бажання дитини відгукнутися на потреби однолітка, виявлення прагнення йому допомогти.

Хід. У процесі індивідуальної розмови дитині було запропоновано доповнити ряд речень, і пропонувалося завдання: «Уяви, що можеш зробити у цій ситуації».

Зміст: Твій друг під час гри ненароком забруднив іграшку, а ти....

Твій друг втомився нести наплічник із речами, а ти...

Твій друг не може знайти свою улюблену іграшку, а ти...

Ви гуляєте з другом: він утомився і зупинився, а ти ...

Твого друга образили, а ти...

Оцінка результатів:

Високий рівень – дитина самостійно справляється із завданням.

Середній рівень – дитина за допомогою дорослого справляється з завданням, припускається помилок.

Низький рівень – дитина не впоралася із завданням навіть за допомогою дорослого або допускає багато помилок.

Методика 7. Спостереження за ігровою діяльністю дітей.

Мета: виявити наявність вміння увійти до групи дітей, що грають, та успішно взаємодіяти у ній і виявляти чуйне ставлення.

Хід. У процесі спостереження ми звертали увагу, як дитина входить у групу дітей, які граються (самостійно чи з допомогою дорослого); на реакцію дітей, які приймають (або не приймають) дитину у свою гру; на взаємодію дитини з дітьми у процесі гри.

Оцінка результатів:

Високий рівень – дитина самостійно виявляє чуйне ставлення.

Середній рівень – дитина за допомогою дорослого виявляє чуйне ставлення.

Низький рівень – дитина не виявляє чуйного ставлення навіть за допомогою дорослого.

Методика 8. Педагогічна ситуація «Прояви чуйність».

Мета: виявити наявність вміння встановлювати чуйні стосунки з партнерами.

Хід. Перед дитиною ставилося таке завдання: підійти до групи грають дітей та запропонувати щось нове (своє) з приводу гри. Спробуйте увійти в гру та встановити чуйні стосунки з партнерами.

Оцінка результатів:

Високий рівень – дитина самостійно справляється із завданням.

Середній рівень – дитина за допомогою дорослого справляється з завданням, припускається помилок.

Низький рівень – дитина не впоралася із завданням навіть за допомогою дорослого або припускає багато помилок.

Таким чином, представлений комплекс діагностичних завдань дозволяє вивчити рівень сформованості гуманної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Опишемо результати дослідження за представленими методиками.

Рівні сформованості гуманної поведінки у дітей старшого дошкільного віку визначався на основі аналізу результатів діагностики за розробленими показниками. Проведення бесіди «Поговоримо про гуманність» дало наступні результати.

Так, 28 % (7 опитаних) дали одноманітні та стислі відповіді: Наприклад, Юля С. «Чуйне ставлення – це добре, хороше ставлення»; Макар Р. «Чуйне ставлення – це близьке ставлення до людей»; Софія Т. «Чуйно ставитися, значить дуже любити людину»; Максим П. «Чуйне – значить добре».

Діти, говорячи про якості гуманної людини, підкреслюють хороші якості, не уточнюючи і не називаючи їх. Наводячи приклади, вони відзначають: «чуйна людина допомагає, купує все», «чуйна завжди всім поступається», «чуйна людина завжди добра». В загальному, думки дітей сходяться на тому, що чуйність – позитивна якість, проте діти не розуміють значення цього поняття цілком, не можуть пояснити його значення, надати характеристику.

Серед досліджуваних є діти, які вважають себе чуйними людьми. Вони пояснюють це так: «Я чуйна, тому що я всім все дарую і ділюся іграшками» (Еля Щ.), «Я чуйна, тому що я завжди все роблю добре і не бешкетую» (Анфіса С.);

«Я чуйний, бо всім допомагаю» (Ярослав Ф.); «Я чуйний, бо добрий» (Євген Д.). Для 66% дітей (33 особи) було важко вказати, що таке чуйне ставлення чи чуйність, вони мовчали у відповідь чи односкладно відповідали «не знаю». Більшість дітей не могли відповісти на запитання бесіди, оскільки всі вони не були знайомі з поняттям «чуйність».

Аналізуючи відповіді дітей старшого дошкільного віку, можна дійти висновку, що в опитаних обох груп немає чіткого уявлення про поняття гуманність, чуйність, чуйне ставлення. Дітям складно вказати, як чинить чуйна людина і якими якостями вона володіє. Наявні відповіді дітей одноманітні, небагатослівні і не розкривають сутності поняття. В цілому думки дошкільників сходяться на тому, що чуйність – позитивна якість, одиниці вважають себе чуйними людьми, аргументуючи тим, що «я всім все дарую і ділюся іграшками».

Аналіз педагогічних ситуацій «Що б ти зробив, що сказав?» (методика 2) засвідчив такі результати: 32 % (8 дітей) у процесі відповіді на запитання вказали, що допомогли б дитині «підняв (-ла) з підлоги», «Взяла б за руку і підняла» (Аріна А.), «Дав свою іграшку» (Сергій Г.), «Заспокоїла б його і розвеселила» (Юлія С.), «Допомогла б зібрати іграшки» (Каріна Р.), «Підняла її хусткинку» (Анфіса З.), тобто, діти пропонують можливі способи прояву чуйності до однолітка в певній ситуації. Натомість 52% (26 дітей) відповіли «пошкодував(-ла) б», «Сказав «не плач, все буде добре» (Андрій К.), «Сказала б виховательці» (Настя Я.), «Попросила вихователя допомогти» (Еля Щ.), «Підійшла б до няні і попросила» (Софія Т.). Дітям важко самостійно допомогти однолітку, тому вони звертаються до третьої особи за порадою або проханням надати необхідну допомогу. 12% (6 дітей) відповіли: «Не знаю» (Денис С.), «Нічого» (Сергій Д.), «Привітався» (Коля В.), тобто, ці діти самостійно не можуть запропонувати адекватні способи прояву чуйного ставлення до однолітка.

Аналізуючи відповіді дітей старшого дошкільного віку, можна дійти висновку, що в більшості опитаних дітей розвинене уявлення про способи прояву чуйності у спільній діяльності з однолітком. Спостерігається перехід від

зовнішніх орієнтовних до розумових образних дій. Діти здатні до узагальнень, заснованих на їх досвіді практичної діяльності спілкування, прагнуть до міркування.

Діти у відповідях прагнуть допомогти одноліткові та пропонують способи здійснення цієї допомоги. Діти здатні відгукуватися на емоційне неблагополуччя однолітка. Діти не залишають однолітка поза увагою та прагнуть «пошкодувати» або вдатися до допомоги вихователя або інших близьких дитині дорослих. Лише деякі діти залишаються абсолютно байдужими до проблеми однолітка, що свідчить про неоволодіння ними способів чуйного ставлення до інших.

Діти відчувають потребу в любові та схваленні, усвідомлюючи цю потребу та залежність від неї, вчаться прийнятим позитивним формам спілкування, доречним у взаєминах з оточуючими людьми.

Аналіз проведених нами спостережень за дітьми в процесі констатувального експерименту засвідчили, що дошкільники, які завжди помічають ситуації виникнення труднощів у однолітка, іноді цікавляться питаннями «Що сталося?», «Чому ти плачеш?». Спостерігається вибіркова потреба однієї дитини допомогти іншій: діти прагнуть допомогти своєму другові, дитині, яка викликає у них особисту симпатію. Деякі діти не пов'язані особистою дружбою, але завжди допомагають одноліткам. Спостерігається також мотив взаємовигоди – споживацького ставлення до однолітка у допомозі, коли діти виявляють інтерес з такої позиції: «я тобі допомогла, а ти мені подаруй (зроби)...». Діти здатні і виявляють свої вміння з надання допомоги, що здійснюється в спільній діяльності з однолітками.

Щодо аналізу педагогічних ситуацій (методика 3), діти з цікавістю розглядали запропоновані картинки, підключалися до їх обговорення. У процесі опису ситуацій, відображених на малюнку, і відразу відзначають різницю двох позицій. На одній картинці хлопчик «Допоміг дитині піднятися з калюжі», а на іншій «Пройшов повз і не допоміг встати і навіть посміявся». Діти, описуючи ситуації на малюнках, зазначали «хорошу» та «погану» поведінку. При конкретизації поняття «чуйний» діти починали сумніватися, замислюватися, це

поняття викликало у них труднощі, так як це поняття їм незнайоме. Діти в процесі відповідей легко давали якісні характеристики чужої дитини: на картинці дошкільники характеризували його як «добрий», «хороший», «допомагає дитині», «здійснює добрі вчинки». На противагу йому ставлять хлопчика, який «не допоміг», «поганий», «подивився та пішов». Більшість дітей визнає, що треба було допомогти дитині на картинці піднятися з калюжі. Діти схильні приписувати собі винятково позитивні прояви у вирішенні різних ситуацій.

Діти в основному, проектуючи цю ситуацію на себе, стверджували, що допомогли б у даній ситуації і не залишили б цей випадок поза увагою. У дошкільників присутня здатність подумки переносити себе в думки, почуття та дії іншого, вони характеризувалися сприйняттям та розумінням внутрішнього світу іншої людини, виявом співчуття. Діти відчували потребу до утримання освоєних дій через їх невинне відтворення в схожих ситуаціях. Розвинуте мислення давало дітям можливість заздалегідь передбачати результати своїх дій у певних життєвих ситуаціях, спланувати їх.

У процесі аналізу результатів методики «Закінчи речення» (методика 5) отримані дані дозволяють стверджувати, що: 22% (11 осіб) пропонували конкретні та дієві способи надання допомоги іншій дитині в кожній ситуації, наприклад діти відповіли «Допоможу сервірувати», «Допоможу помити іграшку», «Понесу два рюкзаки», «Будемо шукати іграшку разом», «Встанемо, відпочинемо і потім далі підемо», «Допоможу знайти потрібну іграшку», «Захищу друга – дам здачі» – це діти, які потребують допомогти іншому і прагнуть до здійснення взаємодопомоги. 36 % дітей (18 осіб) запропонували способи задіяти у проблемній ситуації третю особу – допомога дорослого чи запропонували словесну допомогу, наприклад, відповіли «Попрошу виховательку і вона допоможе знайти іграшку», «Бабуся допоможе, вона завжди допомагає», «Мама помие іграшку», «Потім знайдемо іграшку», «Скажу, щоб дав здачі», «Розкажу виховательці» – це діти, які мають вибірково потребу допомогти іншому, не завжди готові до надання взаємодопомоги, звертаються до

дорослого. 42% (21 дитина) проігнорували проблеми однолітка, відповіли, наприклад: «Він забруднив, а я ні», «Піду далі, не чекатиму друга», «Нічого не зробив би», «Не знаю» – діти, які не завжди мають потребу допомогти іншій дитині, не завжди прагнуть здійснити взаємодопомогу.

Діагностика за методикою 3 обері картинку «Хто з хлопців чуйний?» засвідчило такі результати: 12% (6 осіб) обрали правильно картинку чуйної людини, обґрунтували свій вибір «бо він допоміг», «добрий і прийшов на допомогу». 48% (24 особи) свідомо чи інтуїтивно правильно обрали картинку, при цьому, відчували труднощі в обґрунтуванні свого вибору. Діти, говорячи про якості чуйної людини, підкреслювали «хороші якості». 40% (20 осіб) не змогли обрати із запропонованих зображень картинку з чуйною людиною, мовчали у відповідь чи відповідали «не знаю», «не можу».

Узагальнені показники сформованості гуманної поведінки дошкільників за критеріями уявлень про гуманні якості, вияв гуманних почуттів, прояв гуманних дій відображено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Узагальнені результати рівнів сформованості гуманної поведінки дошкільників за критеріями уявлень про гуманні якості, вияв гуманних почуттів, прояв гуманних дій

<i>Критерії</i>	<i>Рівні</i>					
	високий		середній		низький	
	Група А	Група Б	Група А	Група Б	Група А	Група Б
Уявлення про гуманні якості	8	8	32	36	60	56
Гуманні почуття	16	24	36	40	48	36
Гуманні вчинки	12	8	36	32	52	60
Узагальнений показник	12,0	13,4	34,6	36,0	53,4	50,6

Як свідчать дані таблиці, найвищі показники сформованості гуманної поведінки діти продемонстрували за критерієм прояву гуманних почуттів:

високий рівень констатовано у 16 % дітей старшого дошкільного віку групи А і 24 % – групи Б; середній – у 36 % опитаних групи А і 40 % – групи Б; низький показник виявлено у 48 % дошкільників групи А і 36 % – опитаних групи Б.

Дещо нижчими є показники критерію прояву гуманних вчинків: високим рівнем охарактеризовано 12 % дітей старшого дошкільного віку групи А і 8 % – групи Б; середнім – 36% опитаних групи А і 40 % – групи Б; низьким – 52 % дітей старшого дошкільного віку групи А і 60 % – групи Б.

Найнижчі результати студенти діти продемонстрували за критерієм уявлень про гуманні якості: високий показник констатовано у 8 % дітей старшого дошкільного віку лбох груп (А і Б); середній – у 32 % опитаних групи А і 36 % – групи Б; низький – у 60 % дошкільників групи А і 56 % – групи Б.

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що діти в основному мають прагнення до прояву взаємодопомоги до однолітка, мають потребу допомогти іншій дитині, однак, необхідно правильно стимулювати та підтримувати їх бажання. Аналіз відповідей дітей засвідчив, що більшість з них виявляють позитивні емоції до однолітків (співчуття, посмішку, схвалення), прагнуть встановити дружні відносини та пропонують свою допомогу.

Однак не завжди діти усвідомлюють необхідність своєї допомоги однолітку, у багатьох ситуація не бажають йому допомагати. У вирішенні багатьох ситуацій проявляється прагнення дітей звернутися за допомогою до дорослого (батьків, вихователя). У дітей старшого дошкільного віку формується емоційне передбачання, яке змушує їх переживати з приводу можливих результатів діяльності, передбачати реакцію інших людей на його вчинки. Емоційне благополуччя сприяє нормального розвитку особистості дитини, вироблення у неї позитивних якостей, доброзичливого ставлення до інших людей. У процесі констатувального експерименту було виявлено, що деякі діти залишаються абсолютно байдужими до проблеми однолітка, що свідчить про неоволодіння ними способів чуйного ставлення до інших.

У досліджуваних групах вихователі не ставили перед собою завдання спеціального формування в дітей старшого дошкільного віку вмінь з надання

допомоги, що здійснюються дітьми у спільній діяльності з однолітками. Не формуються уявлення в них про гуманність, чуйність, про способи їх прояву в спільній діяльності дітей. У деяких ситуаціях вихователем стимулюється потреба однієї дитини допомогти іншій та прагнення до прояву дітьми взаємодопомоги. У разі звернення дитини за допомогою вихователь прагне виконати прохання механічно, не пояснюючи дитині особливості ситуації прояви чуйного ставлення до однолітка. Спостерігалися випадки, коли вихователь заохочує чуйне ставлення дітей один до одного, але це рідкісні випадки, що характеризуються похвалою «Молодець», «Ти добре вчинила», така похвала не характеризує якісну сторону вчинку, що не дає дитині усвідомленого уявлення про зміст гуманного ставлення.

Також вихователі зазвичай підказували дітям, що їм робити, на кого звертати увагу, як допомогти, що сказати. В даному випадку діти втрачають свою самостійність, ініціативність, немає можливості виявити своє бажання відгукнутися на потреби однолітка та прагнення допомогти іншому. Поведінка дітей характеризується знаходженням самою дитиною активних форм спілкування та способів взаємодії, прийняття засобів взаємодії, встановлення дитиною позитивного ставлення з її оточенням. У більшості дітей дошкільного віку яскраво виражена потреба в емоційних проявах у відповідь на вплив дорослого, прагнення привернути до себе його увагу, підвищена чутливість до ставлення дорослого.

Аналіз узагальнених показників свідчить про перевагу низького рівня сформованості гуманної поведінки дошкільників групи А (53,4%) та групи Б (50,6%). Середнім рівнем охарактеризовано 34,6 % дітей старшого дошкільного віку групи А та 36,0 % групи Б. Відповідно високий рівень сформованості гуманної поведінки продемонструвало 12,0% опитаних групи А та 13,4 % групи Б.

На рис. 2.1. відображено порівняльні показники сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку групи А та групи Б.

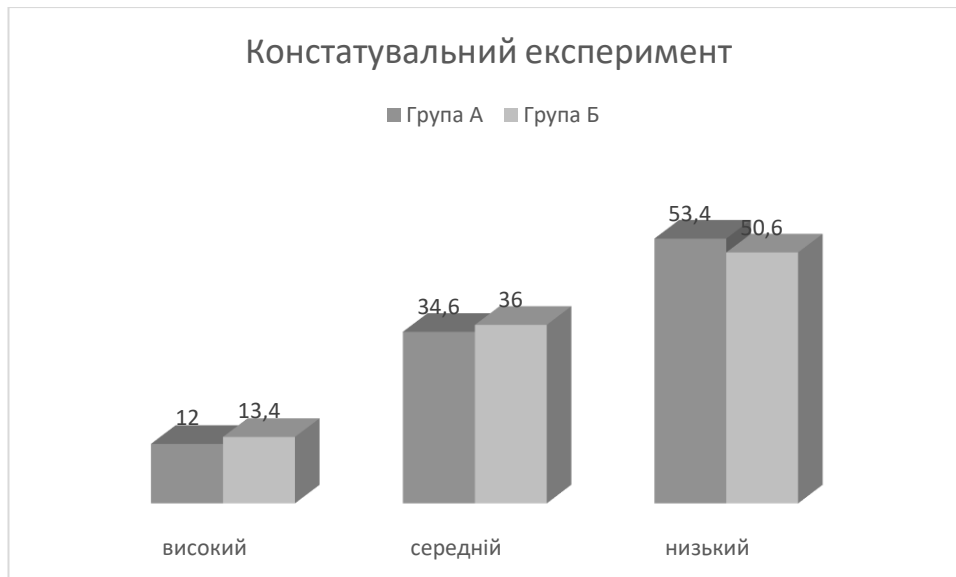

Рис. 2.1. Порівняльні показники сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку групи А та групи Б на констатувальному етапі експерименту

Дані рисунку 2.1. щодо сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку засвідчують невелику перевагу представників групи А порівняно з представниками групи Б. Так, показники високого та середнього рівнів в представників групи Б переважають на 1,4 % порівняно з представниками групи А, натомість показники низького рівня на 2,8 % у дітей групи А. Це дає підстави виокремити групу А в якості експериментальної, а групу Б – контрольної.

Результати констатувального експерименту дали підстави зробити висновок, що у багатьох дітей наявний чуттєвий досвід особистих переживань і вражень, але вони не здатні самостійно виявити гуманні почуття; спостерігається невідповідність між уявленнями дітей про гуманні вчинки і рівнем прояву їх у реальному ставленні до оточуючих. У повсякденному житті діти виявляють гуманну поведінку стосовно дорослих, однолітків, об'єктів природи частіше тоді, коли ті перебувають у негативному емоційному стані, а у ситуаціях успіху, вдачі у діяльності інших гуманне ставлення до них проявляється рідше.

Дані констатувального експерименту дали змогу сформулювати висновок про необхідність поглибленої роботи щодо виховання гуманної

поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

2.2. Методика спільного педагогічного впливу вихователів і батьків з метою виховання гуманної поведінки дітей

Метою формувального експерименту була розробка, теоретичне обґрунтування моделі виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку та впровадження на її основі методики формувального експерименту.

Формувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на реалізацію наступних завдань:

- розробка педагогічних умов виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї та їх об'єднання у моделі;

- апробація моделі виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

На основі аналізу теоретичних джерел (Т. Поніманська, Л. Врочинська) і виявлення особливостей гуманної поведінки дітей у перебігу констатувального етапу педагогічного експерименту було виокремлено педагогічні умови, що сприяють ефективному вихованню гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю:

- організація життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти на сучасних педагогічних засадах гуманістичного виховання;

- оновлення змісту і методів взаємодії дошкільного закладу і сім'ї щодо виховання гуманної поведінки дітей;

- збагачення досвіду гуманного спілкування батьків з дітьми та залучення їх до активної участі в організації життєдіяльності дітей у дошкільному закладі на основі їхніх інтересів і потреб дитини [53; 18].

В обґрунтуванні педагогічних умов, змісту та технологій виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї ми послуговувалися концепцією гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку (Т. І. Поніманська) [52].

Кожна з означених умов конкретизована змістом і формами здійснення за етапами, на основі яких була розроблена модель виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї за трьома напрямками: робота з дітьми, робота з педагогами, робота з батьками (рис. 1).

У структурі моделі визначається мета взаємодії вихователів з батьками – забезпечення оптимальних умов для виховання гуманної поведінки дітей в умовах сім'ї і закладу дошкільної освіти, конкретизована завданнями для кожної складової. Взаємодія реалізовувалася в інтегративній формі за такими етапами: пізнавально-спонукальний, мотиваційно-діяльнісний, корекційно-рефлексивний.

Змістом пізнавально-спонукального етапу було збагачення учасників процесу виховання гуманної поведінки необхідними знаннями (дітей – у формі етичних бесід, читання художніх творів, розв'язання ситуації морального змісту; дорослих – довірчого спілкування, психолого-педагогічних журналів, засідань круглого столу, вечорів запитань і відповідей, реклами книг і публікацій).

Мотиваційно-діяльнісний етап передбачав активізацію використання знань та оволодіння вміннями й навичками. На цьому етапі використовували організацію спільної ігрової, художньо-мовленнєвої та трудової діяльності дітей старшого дошкільного віку, їх спілкування з молодшими дошкільниками.

Для дорослих було організовано обмін досвідом батьківсько-дитячого та родинного спілкування, розв'язання педагогічних ситуацій, рольові ігри, а також заняття клубу педагогічної майстерності для вихователів.

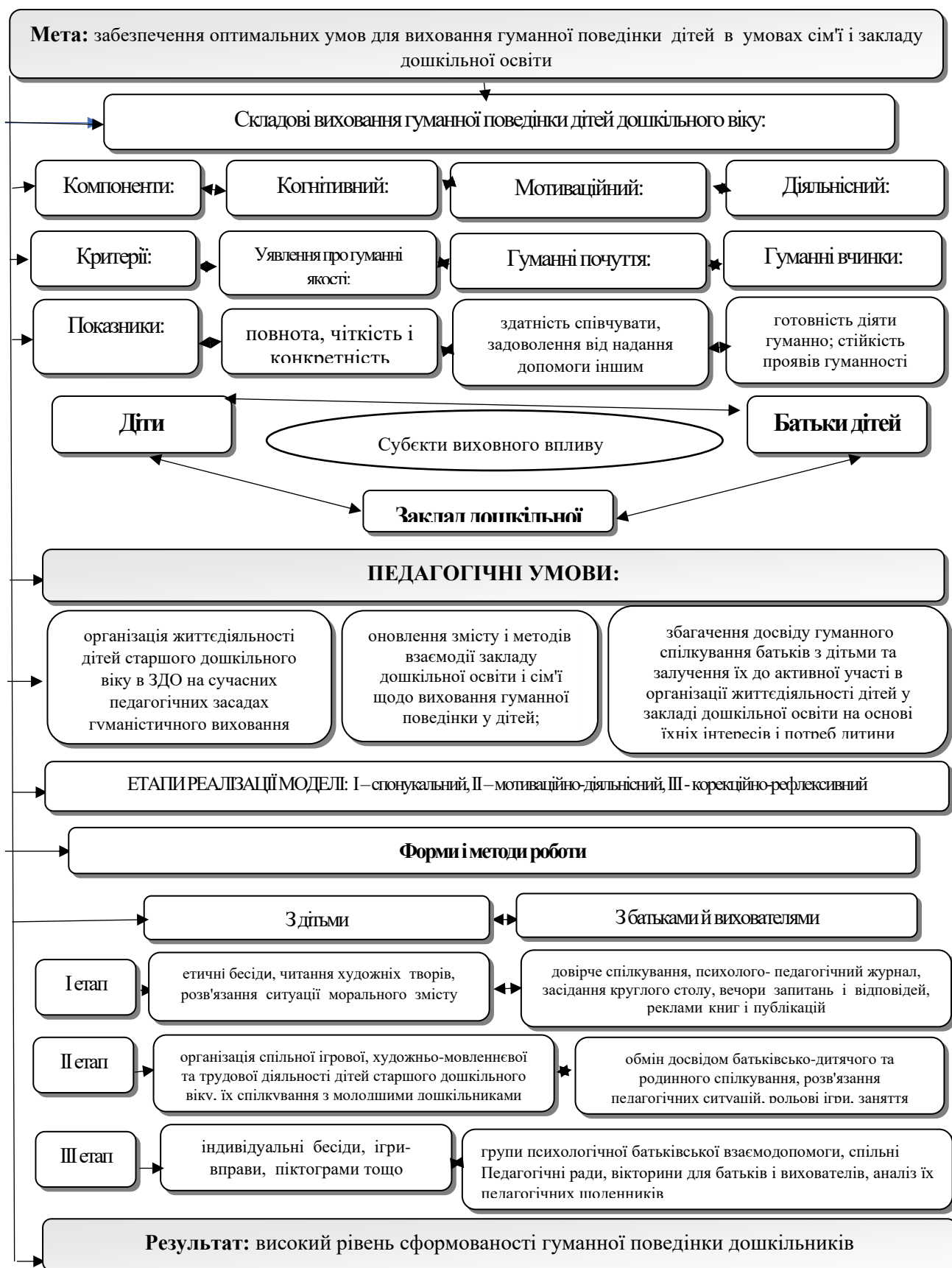

Рис. 2.2. Модель виховання гуманної поведінки дітей дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільного віку і сім'ї

Змістом корекційно-рефлексивного етапу було проведення індивідуально-диференційованої роботи з дітьми (індивідуальні бесіди, ігри-вправи, піктограми тощо) і дорослими (групи психологічної батьківської взаємодопомоги, спільні Педагогічні ради, вікторини для батьків і вихователів, аналіз їх педагогічних щоденників) [19].

Відповідно до результатів констатувального експерименту була виявлена необхідність диференціації виховних завдань за підгрупами дітей: 1) діти, що мають сформовані передумови для прояву гуманних вчинків (високий і вище середнього рівні); 2) діти, у яких ці передумови не сформовані (середній і низький рівні).

На формувальному етапі дослідження з метою виховання гуманності як інтегрованої моральної поведінки старших дошкільників і підготовки їх до усвідомлених гуманних вчинків шляхом взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї була розроблена і впроваджена у педагогічний процес експериментальної групи закладу дошкільної освіти методика взаємодії дітей і дорослих за тематичним блоком «З вихователем, татом і мамою наші діти зростають гуманними», який містить три напрями: «Хто я - який я?», «Я у родині й серед людей», «Я у природному та предметному довкіллі».

У першому напрямі з метою формування у дітей здатності аналізувати гуманні прояви та розвитку гуманних почуттів увага зосереджувалася на гуманній поведінці дітей стосовно себе та інших. Ми вважали за необхідне навчити дітей розуміти значення гуманності та бачити її прояви у поведінці своїй та оточуючих і усвідомлювати їх значення. Другий напрям зосереджувався на гуманному ставленні до батьків, педагогів, однолітків, молодших дітей задля формування таких складників гуманності, як доброта, співчуття, милосердя. Завданням третього напрямку було виховання уваги та бережного ставлення до природи, предметів культури та розуміння того, що природне і культурне довкілля тісно пов'язані з людиною.

Із кожного напрямку було визначено систему організації життєдіяльності дітей, тематику етичних бесід, читання творів художньої літератури, ситуації морально- етичного змісту. Знання про гуманну поведінку подавалися дітям на заняттях, під час бесід, сюжетно-рольових, дидактичних ігор тощо. Було використано комбіновані етичні бесіди, які поєднували обговорення літературних творів з аналізом вчинків дітей, ігри-вправи, пояснювали сутність гуманних вчинків, допомагали усвідомити свою поведінку, адекватно оцінити вчинки, активізували гуманні почуття дітей, навчали порівнювати вчинки літературних героїв із поведінкою дітей. Підготовці дітей до кожного виду діяльності сприяла попередня робота батьків у сім'ї, їм пропонували виконати завдання відповідно до теми й мети занять, а також включали у різні види роботи закладу дошкільної освіти. Щомісяця проводили спільний захід закладу дошкільної освіти і сім'ї (розваги, спортивні свята, Свято Матерів, день охорони довкілля, свято «Бабусині гостини», вистави-подорожі у Країну гуманності та ін.).

При відборі методів і прийомів педагогічного впливу на дітей ми виходили із науково обґрунтованого положення про етичну бесіду як основний засіб подання дітям знань із морального виховання (Г. Князева), вплив художньої літератури на виховання гуманних якостей та основ гуманної поведінки (Л. Стрелкова, Н. Виноградова та ін.). Вважаємо за доцільне використовувати в роботі словесні методи, оскільки слово є «найтоншим і найгострішим інструментом, яким ми, вчителі, повинні вміло доторкатися до сердець наших вихованців» (В. О. Сухомлинський) [69].

Мета експериментальної методики – виховання гуманності як інтегрованої моральної поведінки старших дошкільників і підготовка їх до усвідомлених гуманних вчинків шляхом взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Основні завдання методики: здійснювати виховання гуманної поведінки дітей дошкільного віку через ставлення до себе, людей, природного та предметного довкілля; узгоджено взаємодіяти з батьками в застосуванні методів

та засобів педагогічного впливу на дітей; використовувати індивідуальний підхід у виховному процесі.

Програма тематичного блоку містила три напрями:

I. *Перший напрям «Хто я – який я?»* передбачає відкриття в дітей здатності відчувати і приймати себе. Кожна тема окресленого напрямку має на меті відкриття свого «Я» в собі. У ньому зосереджується увага на гуманній поведінці в ставленні до себе, основою якої є взаємопов'язані між собою гуманні почуття.

Цей напрям включав такі методи і форми роботи в закладі дошкільної освіти:

- етичні бесіди («Це – я!», «Чи вмію я бути уважним та чуйним?», «Я в дзеркалі інших», «Я і мої вчинки», «Зазираю в себе», «Любимо тебе таким, яким ти є», «Що таке співчуття» (Додаток Б));

- розв'язування морально-етичних ситуацій;

- ігри-тренінги на усвідомлення дитиною власних емоційних станів та їх причини;

- розвиток оцінних навичок: «Який сьогодні у тебе настрій?», «Проганяємо злість», «Добрі вчинки – погані вчинки», «Вибери картинку», «Що в мені хорошого?» та ін.;

- малювання дітьми будиночка власного «Я»;

- ознайомлення з правилами гуманної поведінки стосовно себе (ігровий персонаж мудра тітонька Сова);

- організація морально-етичного куточка «Країна Гуманності».

Для сім'ї були передбачені такі напрями роботи з дітьми:

- бесіди з дітьми про їхні успіхи та невдачі;

- читання творів дитячої художньої літератури: В. Поліщук «Мати», В. Сухомлинський «Як Сергійко навчився жаліти», «Бо я – людина», «Який слід повинна залишати людина на землі?» (Додаток В). Бесіди за змістом.

- Розмальовування нагадалочок-розфарбовок «Я – майбутній лицар», «Я – майбутня панна».

- Ведення фотоальбому «Веселка мого настрою і вчинків».
- Аудіозаписи розмови батьків зі зверненням до дитини.

У рамках спільної роботи ЗДО та сім'ї було передбачено таку діяльність:

1. Проведення розваги: «У нашій групі кожна дитина і унікальна, і цінна».
2. Гра-заняття «Я сам».
3. Спортивне свято «Зростаємо здоровими».

Інший напрям «Я у родині та серед людей» зосереджений на гуманному ставленні до батьків, однолітків, інших людей, оскільки зв'язок із людським оточенням дає можливість дитині переживати такі складники гуманності, як доброта, співчуття, милосердя.

Другий напрям включав такі методи і форми роботи в закладі дошкільної освіти:

1. Етичні бесіди:
 - Про бабусь і дідусів.
 - Наші добрі серця.
 - Ми і чарівні слова.
 - Ти живеш серед людей.
 - Доброта і доброзичливість.
 - Будь чуйним і уважним.
2. Дидактичні ігри:
 - «Якщо ти людина, то повинен...»,
 - «Добре – погано» (Додаток Д),
 - «Заселяємо будиночок».
3. Наповнення змісту сюжетно-рольових ігор дітей моральною тематикою.
4. Складання творчих розповідей типу «Якби я мав (мала) чарівну паличку...»
5. Розв'язування морально-етичних задач та розігрування ситуацій.
6. Ігри-тренінги на вправління у визначенні емоційного стану інших людей, його причин, на розвиток емпатії, вміння відчувати прихильність та

взаєморозуміння:

- «Компліменти»,
- «Чарівні окуляри»,
- «Сумна мама»,
- «Добрий дощик» тощо.

7. Ведення книги сердечних справ.

8. Ознайомлення з правилами гуманної поведінки з іншими людьми (ігровий персонаж – мудра тітонька Сова).

9. Організація суспільно корисної праці альтруїстичної спрямованості (виготовлення подарунків для друзів, батьків, дітей інших груп; допомога помічникам вихователів тощо).

Робота сім'ї передбачала такі напрями:

1. Малювання дерева доброти (листочків стільки, скільки добрих людей знає дитина).

2. Розучування українських народних прислів'їв про добро та зло.

3. Читання творів художньої літератури:

– А Коцюбинського «Артист»,

– В. Сухомлинського «Комірчина для дідуся», «Мишків велосипед», «Хай я буду ваша, бабусю», «Чому дідусь такий добрий сьогодні?» тощо. Бесіди за змістом.

4. Спонукальні методи:

– «Прояви увагу»,

– «Порадуй близьких».

– Розфарбовування нагадалочки-розмальовки «Помагайчик-молодець».

5. Запрошення дітей однолітків, друзів додому.

6. Написання листа хворому товаришеві.

7. «Торбинки добрих справ»

8. Збирання іграшок, одягу, для дітей – сиріт.

9. Аудіозаписи розповідей кожної мами чи бабусі про себе.

Спільна робота батьків та ЗДО включала наступні напрями роботи:

1. Проведення «Днів добрих справ».
2. Благодійна акція: «Тиждень милосердя».
3. Свято наших матусь.
4. День сюрпризів.

III. *Третій напрям «Я у природному та предметному довкіллі»* спрямований на виховання гуманної поведінки в дітей до природи, речей, на розуміння того, що все оточуюче є відображенням нас самих, тому його необхідно оберігати.

У процесі реалізації цього напрямку робота ЗДО включала такі методи і форми діяльності з виховання гуманної поведінки дітей дошкільного віку.

1. Етичні бесіди:
 - «Я, ми і природа»,
 - «Брати наші менші»,
 - «Треба – не можна»,
 - «Буду я природі другом»,
 - «Бережи свої і суспільні речі».
2. Дидактичні ігри:
 - «Виправ помилку художника»,
 - «На що скаржаться квіти»,
 - «Обери правильно дорогу»,
 - «Надай першу допомогу»,
 - «Треба – не можна».
3. Розв'язування та розігрування морально-естетичних ситуацій.
4. Ігри-тренінги на вправлення у ставленні до живої природи, речей:
 - «Допоможемо мишеняті»,
 - «Квіточка- семипелюсточка».
5. Ознайомлення з правилами гуманної поведінки з природним і соціальним довкіллям (ігровий персонаж – мудра тітонька Сова).
6. Організація праці в природі, спостереження в природному і соціальному довкіллі.

У процесі впровадження методики виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку під час реалізації третього етапу батьки проводили з дітьми наступну роботу:

1. Обладнання живого куточка вдома.
2. Виготовити шпаківень, садіння дерев.
3. Читання творів художньої літератури:
 - М. Коцюбинського «Чого ж вони зраділи»,
 - В. Сухомлинського «Соромно перед соловейком», «Лялька під дощем»,
 - М. Стеценка «Синичка»,
 - В. Леуса «Дім у сандалику» та ін.
4. Розфарбовування нагадолочки- розмальовки «Що таке добре і що таке погано?»
5. Власний приклад ставлення до природи та речей.
6. Спонукальні методи:
 - «Допоможи братам нашим меншим»,
 - «Порадуй оточуючий світ».

Спільна робота ЗДО з батьками включала такі заходи:

1. День туриста
2. День охорони довкілля.
3. Виставка спільних робіт батьків і дітей на тему «Твори добро на всій землі»
4. Прибирання території закладу дошкільної освіти (діти, батьки, вихователі).

При складанні програми роботи з дітьми ми виходили з положення про єдність сімейного і суспільного виховання, яка в більшості випадків полягає в спільній меті, а шляхи її впливу проходять одночасно, доповнюючи один одного. У зв'язку з цим передбачено самостійну, роздільну роботу кожного виховного інституту, а також спільні заходи закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Організаційну функцію здійснювали вихователі закладу дошкільної освіти, а виконавську – батьки. Усі види робіт, включені в програму

тематичного блоку, були підбрані відповідно до можливостей сімей та передбачали активну участь у них не лише дітей, а й дорослих; спільні дії доповнювалися завданнями, які виконувалися силами одного виховного інституту.

Із кожного напрямку програми ми визначили тематику етичних бесід, підбрали твори художньої літератури, ситуації морально-етичного змісту, а також доповнили систему занять різними супутніми видами діяльності для закріплення з дітьми поданих знань. Визначили також зміст педагогічного впливу батьків у сім'ї.

Роботу розподілили по місяцях таким чином: етичні бесіди проводили два рази на місяць та віднесли їх до розділів «Дитина і навколишній світ» і «Рідна природа». Крім того, знання, які сприяли формуванню гуманної поведінки, подавалися ї на інших заняттях під час бесід, сюжетно-рольових, дидактичних ігор тощо. Кожного місяця проводили один спільний захід закладу дошкільної освіти та сім'ї. За змістом підбирали комбіновані етичні бесіди, які поєднували обговорення літературних творів з аналізом вчинків дітей, ігри-вправи, пояснювали сутність гуманних вчинків, допомагали усвідомити свою поведінку, адекватно оцінити вчинки, викликали різноманітні почуття в дітей, навчали порівнювати вчинки літературних героїв із поведінкою дітей. Підготовці дітей до кожного заняття сприяла попередня робота батьків у сім'ї, тобто батькам пропонували виконати посильні їм завдання в залежності від теми та мети занять, а також різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти.

Роботу розпочали з проведення занять першого напрямку тематичного блоку «Хто я – який я?». Ми керувалися тим, що дошкільник повинен вивчити спершу себе, свої почуття, усвідомити їх значення для себе, сприйняти себе таким, яким він є, тобто гуманно ставитися до себе, відчувати себе частиною дитячого колективу, сім'ї.

Із метою урізноманітнення діяльності, розвитку в дошкільнят умінь реалізувати своє право на висловлення власної думки ми створили в групі морально-етичну «Країну Гуманності», якою керує Королева Гуманність. Дітям

пояснили, що для того, щоб побувати в цій казковій країні, необхідно мати свою «візитку», яка свідчить про добрі справи.

Для зацікавлення дітей означеними видами діяльності ввели новий персонаж – мудру тітоньку Сову, яка мешкала в групі й пропускала до подорожі по Країні Гуманності. Із нею можна було ділитися негараздами і радіщами, вона спостерігала за дітьми та охороняла їхні картки-візитки. Щоденно в другій половині дня діти разом із нами та казковим персонажем оцінювали поведінку кожного та отримували відповідну картку, яку вкладали в кишеню на своїй іграшці. Наприкінці кожного тижня вихованці підраховували, яких карток у них найбільше, та, отримавши на цій підставі від тітоньки Сови відповідний значок, прикріплювали його до своєї іграшки.

Зрозуміти необхідність власної гуманної поведінки для свого, а також усіх оточуючих благополуччя ми допомагали дітям під час ігрових тренінгів, спрямованих на усвідомлення дитиною власних емоційних станів, їх причин, розвиток оцінних навичок.

Із метою зосередження уваги дитини на певному емоційному стані використовували ігровий прийом, який був логічним завершенням запропонованої системи. Королева Гуманність надіслала кожній дитині чарівні промінчики та запропонувала дітям вчиняти так, щоб вони завжди світилися, були веселі і ніколи не сумували, адже всі разом вони утворюють веселе сонечко у її країні.

Запропонована вище система діяльності сприяла виникненню у дітей позитивного емоційного відношення до гуманної поведінки, сприйняття й усвідомлення своїх почуттів, спонукання до позитивних вчинків.

Заключним етапом із напряму роботи «Хто я – який я!» була подорож дітей до Країни Гуманності. На основі аналізу їхніх «візиток» Королева вручила дітям значки з відповідними написами і висловила своє задоволення від того, що побувати в цій країні заслужили право всі діти, хоча в деяких із них інколи чарівний промінчик був засмучений і не світився. Королева задоволена тим, що до неї прийшли різні діти, адже всі вони унікальні, неповторні, люблячі.

Аналогічно проводили роботу з інших двох напрямів запропонованого тематичного блоку згідно з розробленою програмою. Завершальним етапом над запропонованою програмою стало проведення балу гуманних, вродливих, розумних, який відбувся в Країні Гуманності. Королева країни вручила дітям свідоцтва та стрічки про присвоєння звання дівчаткам – «панна Гуманність», а хлопчикам – «лицар Гуманність».

Зважаючи на розглянуте вище, можемо стверджувати про ефективність запропонованої технології спільного педагогічного впливу закладу дошкільної освіти і сім'ї на виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку, адже вона забезпечила дотримання таких умов: зусилля не лише педагогів, але й батьків були спрямовані безпосередньо на виховання гуманної поведінки дітей; робота, що розпочиналася в умовах одного виховного інституту, була продовжена в іншому, тобто взаємозв'язок забезпечувався шляхом послідовних взаємопідготовлюючих впливів, які забезпечують безперервність виховного процесу; перевага надавалася поєднанню словесних і практичних форм роботи.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Метою контрольного експерименту була перевірка ефективності методики формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

У відповідності до окресленої мети нами визначено такі *завдання дослідження*:

1) провести повторне опитування вихователів та батьків дітей старшого дошкільного віку з метою з'ясування їхнього ставлення щодо ефективності співпраці ЗДО та сім'ї з проблеми виховання гуманної поведінки дошкільників.

2) здійснити повторну діагностику рівнів сформованості гуманної поведінки за допомогою дев'яти діагностичних методик, адекватних тим, які використовувалися в процесі констатувального дослідження.

3) проаналізувати динаміку змін рівнів сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку за визначеними критеріями з відповідними їм показниками;

4) підтвердити або спростувати сформульовану гіпотезу.

Повторне опитування вихователів та батьків засвідчило, що збільшилась кількість батьків, які довіряють вихователям і розуміють необхідність узгоджених дій дошкільного закладу і сім'ї у гуманістичному вихованні дошкільників. Доведено ефективність проведеної роботи з педагогами, зменшилась кількість вихователів, не задоволених взаємодією з батьками у вихованні гуманної поведінки дітей, підвищився рівень їх педагогічної майстерності.

Аналіз результатів діагностичних даних контрольного експерименту показав значне зростання показників сформованості гуманної поведінки за критерієм уявлень про гуманні якості в експериментальній групі. Після формувального експерименту у дітей експериментальної групи сформувалося чітке уявлення про поняття гуманність, чуйність, чуйне ставлення, товарицькість, терпимість. Дітям у процесі зв'язних розповідей вказували, як чинить гуманна людина і якими якостями вона володіє (чуйність, терпимість, товарицькість, доброта, ніжність, турботливість та ін.).

Динаміку рівнів сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку до і після формувального експерименту за критерієм уявлення про гуманні якості представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка рівнів сформованості гуманної поведінки дошкільників до і після формувального експерименту за критерієм уявлення про гуманні якості (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	8	16	8	24
Середній	36	40	32	56
Низький	56	44	60	20

Як засвідчують дані таблиці 2.2, показники високого рівня сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку за критерієм уявлень про гуманні якості особистості на початку дослідження були майже однакові як в контрольній, так і в експериментальній групі (8 %). Після впровадження експериментальної методики спостерігається збільшення цих показників (на 16%) в експериментальній групі. Відповідно, спостерігалось збільшення показників середнього рівня (на 24 %). Про ефективність експериментально-дослідної роботи свідчить той факт, що низький рівень сформованості гуманної поведінки у дітей експериментальної групи знизився на 40 %, у той час як у контрольній групі цей показник становив лише 12 %.

Показники сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку за критерієм сформованості гуманних почуттів, в порівнянні з даними констатувального експерименту, також зазнали відчутних змін в експериментальній групі, що не спостерігалось в контрольній. Так, після впровадження експериментальної методики діти експериментальної групи усвідомлювали необхідність своєї допомоги однолітку, у багатьох ситуаціях виявляли співпереживання, гуманність, чуйність та товариськість. Вони прагнули допомогти одноліткові та пропонували способи здійснення цієї допомоги. Після формувального експерименту вони набули здатності відгукуватися на емоційне неблагополуччя однолітків, не залишаючи його поза увагою. В експериментальній групі не було виявлено дітей, які б залишалися абсолютно байдужими до проблеми однолітків.

Динаміку рівнів сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку до і після формувального експерименту за критерієм сформованості гуманних почуттів представлено у таблиці 2.3.

Як засвідчують дані з таблиці 2.3, після проведеної роботи в експериментальній групі спостерігається суттєве зростання кількості дошкільників, рівень сформованості гуманної поведінки яких визначено нами як високий (на початку експерименту – 16 %, після його завершення – 32%).

Таблиця 2.3

Динаміка рівнів сформованості гуманної поведінки дошкільників до і після формувального експерименту за критерієм сформованості гуманних почуттів (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	24	28	16	32
Середній	40	44	36	48
Низький	36	28	48	20

У свою чергу середній рівень сформованості гуманної поведінки дошкільників після проведеного експерименту констатовано у 48 % дітей старшого дошкільного віку, в той час як на початку експерименту цей показник становив 36 %. Кількість дошкільників, охарактеризованих низьким рівнем сформованості гуманної поведінки, зменшилась на з 48 % до 20%.

Слід зазначити, що в контрольній групі теж відбулися позитивні зміни, одна вони не настільки суттєві порівняно з експериментальною групою. Так, показники високого та середнього рівнів у дітей контрольної групи зросли на 4 %, показники низького рівня знизились з 36 % до 28 %.

У свою чергу після завершення дослідно-експериментальної роботи ми спостерігали позитивну динаміку щодо змін сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи за показниками критерію сформованості гуманних вчинків. Після впровадження експериментальної методики поведінка дітей характеризувалася знаходженням ними активних форм спілкування та способів взаємодії, прийняття засобів взаємодії, встановлення ними позитивного ставлення з їх оточенням. У більшості дітей дошкільного віку спостерігалася яскраво виражена потреба в емоційних проявах у відповідь на вплив дорослого, прагнення привернути до себе його увагу, підвищена чутливість до ставлення дорослого.

Динаміку рівнів сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку до і після формувального експерименту за критерієм сформованості гуманних вчинків представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка рівнів сформованості гуманної поведінки дошкільників до і після формувального експерименту за критерієм сформованості гуманних вчинків (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	8	12	12	28
Середній	32	36	36	52
Низький	60	52	52	20

Аналіз результатів здобутих даних у процесі дослідно-експериментальної роботи засвідчив, що відбулося зростання кількості дошкільників експериментальної групи, віднесених нами до високого рівня порівняно з контрольною групою (12 % до початку експерименту і 28 % після його завершення).

Разом з тим спостерігалось збільшення кількості дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи, які до початку експерименту мали середній рівень (показник зріс з 36 % до 52 %). У процесі дослідно-експериментальної роботи ми констатували зменшення низького рівня сформованості гуманної поведінки у дошкільників експериментальної групи (52 % до початку роботи і 20 % після її завершення).

Натомість у контрольній групі теж спостерігалися позитивні зміни: так, після формувального експерименту кількість дітей контрольної групи, яких охарактеризовано високим рівнем, зросла з 8 % до 12 %, показники середнього рівня зросли на 4 % порівняно з констатувальним етапом, показники низького рівня зменшились на 8%.

Узагальнені показники сформованості гуманної поведінки дошкільників за критеріями уявлень про гуманні якості, вияв гуманних почуттів, прояв гуманних дій на контрольному етапі експерименту відображено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Узагальнені результати рівнів сформованості гуманної поведінки дошкільників за критеріями уявлень про гуманні якості, вияв гуманних почуттів, прояв гуманних дій на контрольному етапі експерименту

<i>Критерії</i>	<i>Рівні</i>					
	високий		середній		низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Уявлення про гуманні якості	32	28	48	44	20	28
Гуманні почуття	28	12	52	36	20	52
Гуманні вчинки	28	12	52	36	20	52
Узагальнений показник	29,3	17,3	50,7	38,7	20,0	44,0

Порівняльний аналіз даних контрольного експерименту, представлений у таблиці 2.5, наочно доводить результативність запропонованої й експериментально перевіреної нами методики формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

На початку формувального експерименту показники сформованості гуманної поведінки дітей дошкільного старшого віку контрольної групи були дещо вищими порівняно з представниками експериментальної. Контрольний етап експерименту засвідчив перевагу показників високого та середнього рівнів в опитаних експериментальної групи порівняно з контрольною (на 12%). Показник низького рівня сформованості гуманної поведінки у дітей експериментальної групи після формувального експерименту виявився на 24 % нижчим порівняно з представниками контрольної групи.

Динаміку змін рівнів сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп до та після завершення формувального експерименту нами проілюстровано на рис. 2.3.

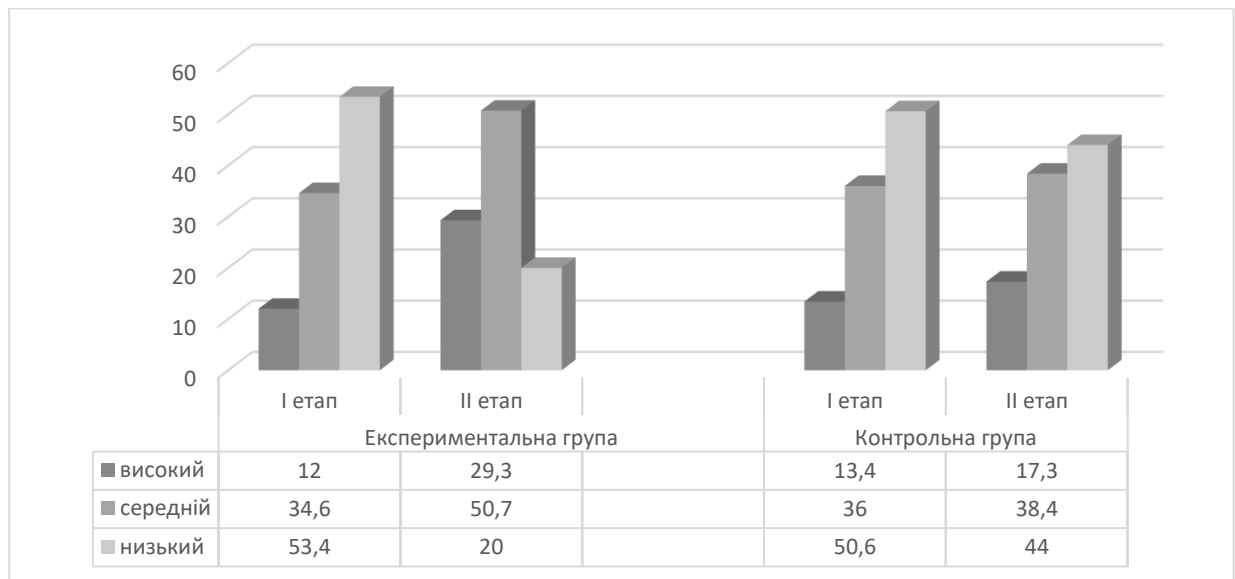

Рис. 2.3. Динаміка рівнів сформованості гуманної поведінки дошкільників контрольної та експериментальних груп (у %)

Аналіз показників сформованості гуманної поведінки на основі відносних показників, які синтезовано за трьома критеріями: сформованості уявлень про гуманні якості, гуманне ставлення та гуманні вчинки дав змогу виявити загальну тенденцію зростання кількості дошкільників, рівень сформованості гуманної поведінки яких визначено як високий в експериментальній групі (12 % на початку експерименту і 29,3 % після його завершення). Відповідно, кількість дітей старшого дошкільного віку, охарактеризованих середнім рівнем сформованості гуманної поведінки, збільшилась на 16,1 % (34,6 % на початку експерименту і 50,7 % після його завершення). Показники низького рівня зменшились в експериментальній групі на 33,4 % (53,4 % на початку експерименту і 20 % після його завершення).

Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники високого рівня у контрольній групі зросли на 3,7 % (13,4 % на початку експерименту і 17,3 % після його завершення), середнього – на 2,7 % (36,0 % на початку експерименту і 38,7 % після його завершення), показники низького рівня

зменшились на 5,4 % (50,6 % на початку експерименту і 44 % після його завершення).

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи дає підстави стверджувати, що отримала підтвердження сформульована на початку дослідно-експериментальної роботи гіпотеза, обґрунтована на припущенні, яке передбачає, що ефективне формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку можливе за урахуванням наступних педагогічних умов: організація життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на сучасних педагогічних засадах гуманістичного виховання; оновлення змісту і методів взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї щодо виховання гуманної поведінки у дітей; збагачення досвіду гуманного спілкування батьків з дітьми та залучення їх до активної участі в організації життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти на основі їхніх інтересів і потреб дитини.

Отже, проведене дослідження дає можливість на якісно новому рівні вирішувати проблему формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків.

Разом з тим, дане дослідження не претендує на повноту і вичерпність розгляду даної проблеми. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у розробці змісту і форм спільної роботи ЗДО з родинами, діти яких не виховуються в закладі дошкільної освіти. Вимагає вирішення проблема спеціальної підготовки педагога до роботи з родинами щодо формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до другого розділу

З метою виявлення особливостей гуманної поведінки дітей був проведений констатувальний етап дослідження, який вирішував такі завдання: виявити стан підготовленості батьків до виховання гуманної поведінки дітей і взаємодії з вихователями закладів дошкільної освіти; визначити критерії, показники та рівні сформованості гуманної поведінки дітей старшого

дошкільного віку; на основі констатувального експерименту виокремити контрольну та експериментальну групи.

Кожне з поставлених завдань вирішувалося за допомогою комплексу методик: спостереження за поведінкою дітей і ходом педагогічного процесу, індивідуальні бесіди з дітьми, вихователями, батьками, розв'язання педагогічних ситуацій, анкетування вихователів і батьків, організація різних видів діяльності дітей та ін.

У констатувальному експерименті за допомогою спостереження за діяльністю дітей, бесід, розв'язання педагогічних ситуацій, анкетування, аналізу документації вихователів виявлено три рівні сформованості гуманної поведінки дітей – високий, середній, низький. Критеріями й показниками виступили якість уявлень про гуманність і способи прояву гуманної поведінки (повнота, чіткість, конкретність, усвідомленість), наявність гуманних почуттів і їх мотивація (емоції та мотиви), характер гуманних вчинків (прояв позитивних вчинків у реальній та уявній ситуаціях, стійкість у змінених життєвих обставинах).

Результати констатувального експерименту дали підстави зробити висновок, що у багатьох дітей наявний чуттєвий досвід особистих переживань і вражень, але вони не здатні самостійно виявити гуманні почуття; спостерігається невідповідність між уявленнями дітей про гуманні вчинки і рівнем прояву їх у реальному ставленні до оточуючих. У повсякденному житті діти виявляють гуманну поведінку стосовно дорослих, однолітків, об'єктів природи частіше тоді, коли ті перебувають у негативному емоційному стані, а у ситуаціях успіху, вдачі у діяльності інших гуманне ставлення до них проявляється рідше.

Дані констатувального експерименту дали змогу сформулювати висновок про необхідність поглибленої роботи щодо виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Доведено, що для ефективної реалізації процесу виховання гуманної поведінки необхідне дотримання таких педагогічних умов: організація

життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на сучасних педагогічних засадах гуманістичного виховання; оновлення змісту і методів взаємодії дошкільного закладу і сім'ї щодо виховання гуманної поведінки у дітей; збагачення досвіду гуманного спілкування батьків з дітьми та залучення їх до активної участі в організації життєдіяльності дітей у дошкільному закладі на основі їхніх інтересів і потреб дитини.

Розроблена та експериментально перевірена модель виховання гуманної поведінки дітей у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. У моделі гуманна поведінка дітей представлена у єдності когнітивного, емоційно-мотиваційного та діяльнісного компонентів. Педагогічні умови виховання гуманної поведінки реалізувалися у відповідності до завдань роботи: з дітьми – формування гуманних уявлень, розвиток моральних мотивів поведінки, формування досвіду гуманних вчинків; з дорослими – оволодіння знаннями, вміннями та навичками гуманістичного виховання дітей.

Розроблено і впроваджено методику спільного педагогічного впливу вихователів і батьків з метою виховання гуманної поведінки дітей як інтегрованої моральної діяльності через гуманне ставлення до себе, дорослих, однолітків. Із виділених напрямів була передбачена самостійна робота кожного виховного інституту, а також спільні заходи закладу дошкільної освіти і сім'ї, відповідно до рівнів вихованості гуманної поведінки у дітей, особливостей сімей, можливості спільної участі дітей та дорослих. Основними шляхами педагогічної взаємодії у процесі виховання гуманної поведінки старших дошкільників були: активізація дітей до різноманітної спільної діяльності, забезпечення в усіх сферах життєдіяльності дітей позитивного емоційного супроводу, здійснення індивідуального підходу, співробітництво дітей і дорослих в усіх видах діяльності.

Аналіз показників сформованості гуманної поведінки на основі відносних показників, які синтезовано за трьома критеріями: сформованості уявлень про гуманні якості, гуманне ставлення та гуманні вчинки дав змогу виявити загальну тенденцію зростання кількості дошкільників, рівень сформованості гуманної

поведінки яких визначено як високий в експериментальній групі (12 % на початку експерименту і 29,3 % після його завершення). Відповідно, кількість дітей старшого дошкільного віку, охарактеризованих середнім рівнем сформованості гуманної поведінки, збільшилась на 16,1 % (34,6 % на початку експерименту і 50,7 % після його завершення). Показники низького рівня зменшились в експериментальній групі на 33,4 % (53,4 % на початку експерименту і 20 % після його завершення).

Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники високого рівня у контрольній групі зросли на 3,7 % (13,4 % на початку експерименту і 17,3 % після його завершення), середнього – на 2,7 % (36,0 % на початку експерименту і 38,7 % після його завершення), показники низького рівня зменшились на 5,4 % (50,6 % на початку експерименту і 44 % після його завершення).

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи дає підстави стверджувати, що отримала підтвердження сформульована на початку дослідно-експериментальної роботи гіпотеза, обґрунтована на припущенні, яке передбачає, що ефективне формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку можливе за урахуванням наступних педагогічних умов: організація життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на сучасних педагогічних засадах гуманістичного виховання; оновлення змісту і методів взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї щодо виховання гуманної поведінки у дітей; збагачення досвіду гуманного спілкування батьків з дітьми та залучення їх до активної участі в організації життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти на основі їхніх інтересів і потреб дитини.

Отже, проведене дослідження дає можливість на якісно новому рівні вирішувати проблему формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі подано теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми гуманістичного підходу до виховання дітей дошкільного віку, що виявляється у визначені педагогічних умов виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного закладу і сім'ї.

Проведене дослідження підтвердило правильність висунутої гіпотези, що дало підстави для наступних висновків:

1. Проблема виховання гуманності як однієї з характеристик особистості актуалізується із зростанням потреби у гуманізації взаємин «людина-суспільство» та «людина-людина».

Дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування у дитини різних почуттів, зокрема гуманних. З'ясовано, що у дошкільному віці емоції є основою виникнення мотивів як регуляторів діяльності та поведінки. Виховання гуманних почуттів (добррозичливості, турботливості, привітності, доброго ставлення до інших, співчуття, чуйності, щирості) у дітей має відбуватися за умов переживання позитивних емоцій, спонукання до добрих починань, цілеспрямованого навчання емоційно-виразним засобам передачі власних переживань в ігровій, навчальній і трудовій діяльності.

2. Аналіз теоретичних джерел і результатів наукових досліджень проблеми дав змогу уточнити сутність поняття «гуманна поведінка» та педагогічні умови її виховання. Гуманна поведінка розглядається нами як синтез гуманних уявлень, почуттів, мотивів, а відтак – вчинків на основі засвоєння цінностей гуманізму і формування морального досвіду. Вона включає три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний (уявлення і знання про норми гуманності), емоційно-мотиваційний (гуманні почуття) і діяльнісний (гуманні вчинки та взаємини). Регуляторами гуманної поведінки є моральні норми і позитивне емоційне ставлення до їх виконання, інтерес до природного і соціального довкілля, а також усвідомлення себе як носія

гуманних вчинків, засноване на гуманному ставленні до інших (близьких людей, однолітків, педагогів).

Метою гуманістичного виховання є формування гуманістичного світогляду на основі розвитку етичної культури дошкільників.

Однією з головних умов забезпечення ефективності процесу виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку є взаємопроникнення сімейного і суспільного виховання. Педагогічну взаємодію ми розглядаємо як цілеспрямовану співдіяльність вихователів і батьків, засновану на взаємній довірі та спрямовану на обмін досвідом формування у дітей гуманної поведінки на засадах розуміння їх індивідуальних особливостей та інтересів.

Доведено, що робота батьків і педагогів в умовах закладів дошкільної освіти носить яскраво виражений специфічний характер співробітництва, у зв'язку з новою освітньою парадигмою, яка спрямована на педагогіку партнерства, яка передбачає активну взаємодію між всіма учасниками освітнього процесу: дітьми дошкільного віку, їхніми батьками, вихователями ЗДО та адміністрацією.

3. З метою виявлення особливостей гуманної поведінки дітей був проведений констатувальний етап дослідження, який вирішував такі завдання: виявити стан підготовленості батьків до виховання гуманної поведінки дітей і взаємодії з вихователями закладів дошкільної освіти; визначити критерії, показники та рівні сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку; на основі констатувального експерименту виокремити контрольну та експериментальну групи.

Кожне з поставлених завдань вирішувалося за допомогою комплексу методик: спостереження за поведінкою дітей і ходом педагогічного процесу, індивідуальні бесіди з дітьми, вихователями, батьками, розв'язання педагогічних ситуацій, анкетування вихователів і батьків, організація різних видів діяльності дітей та ін.

У констатувальному експерименті за допомогою спостереження за діяльністю дітей, бесід, розв'язання педагогічних ситуацій, анкетування,

аналізу документації вихователів виявлено три рівні сформованості гуманної поведінки дітей – високий, середній, низький. Критеріями й показниками виступили якість уявлень про гуманність і способи прояву гуманної поведінки (повнота, чіткість, конкретність, усвідомленість), наявність гуманних почуттів і їх мотивація (емоції та мотиви), характер гуманних вчинків (прояв позитивних вчинків у реальній та уявній ситуаціях, стійкість у змінених життєвих обставинах).

Результати констатувального експерименту дали підстави зробити висновок, що у багатьох дітей наявний чуттєвий досвід особистих переживань і вражень, але вони не здатні самостійно виявити гуманні почуття; спостерігається невідповідність між уявленнями дітей про гуманні вчинки і рівнем прояву їх у реальному ставленні до оточуючих. У повсякденному житті діти виявляють гуманну поведінку стосовно дорослих, однолітків, об'єктів природи частіше тоді, коли ті перебувають у негативному емоційному стані, а у ситуаціях успіху, вдачі у діяльності інших гуманне ставлення до них проявляється рідше.

Дані констатувального експерименту дали змогу сформулювати висновок про необхідність поглибленої роботи щодо виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

4. Доведено, що для ефективної реалізації процесу виховання гуманної поведінки необхідне дотримання таких педагогічних умов: організація життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на сучасних педагогічних засадах гуманістичного виховання; оновлення змісту і методів взаємодії дошкільного закладу і сім'ї щодо виховання гуманної поведінки у дітей; збагачення досвіду гуманного спілкування батьків з дітьми та залучення їх до активної участі в організації життєдіяльності дітей у дошкільному закладі на основі їхніх інтересів і потреб дитини.

Розроблена та експериментально перевірена модель виховання гуманної поведінки дітей у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. У моделі гуманна поведінка дітей представлена у єдності когнітивного,

емоційно-мотиваційного та діяльнісного компонентів. Педагогічні умови виховання гуманної поведінки реалізувалися у відповідності до завдань роботи: з дітьми – формування гуманних уявлень, розвиток моральних мотивів поведінки, формування досвіду гуманних вчинків; з дорослими – оволодіння знаннями, вміннями та навичками гуманістичного виховання дітей.

Розроблено і впроваджено методику спільного педагогічного впливу вихователів і батьків з метою виховання гуманної поведінки дітей як інтегрованої моральної діяльності через гуманне ставлення до себе, дорослих, однолітків. Із виділених напрямів була передбачена самостійна робота кожного виховного інституту, а також спільні заходи закладу дошкільної освіти і сім'ї, відповідно до рівнів вихованості гуманної поведінки у дітей, особливостей сімей, можливості спільної участі дітей та дорослих. Основними шляхами педагогічної взаємодії у процесі виховання гуманної поведінки старших дошкільників були: активізація дітей до різноманітної спільної діяльності, забезпечення в усіх сферах життєдіяльності дітей позитивного емоційного супроводу, здійснення індивідуального підходу, співробітництво дітей і дорослих в усіх видах діяльності.

Аналіз показників сформованості гуманної поведінки на основі відносних показників, які синтезовано за трьома критеріями: сформованості уявлень про гуманні якості, гуманне ставлення та гуманні вчинки дав змогу виявити загальну тенденцію зростання кількості дошкільників, рівень сформованості гуманної поведінки яких визначено як високий в експериментальній групі (12 % на початку експерименту і 29,3 % після його завершення). Відповідно, кількість дітей старшого дошкільного віку, охарактеризованих середнім рівнем сформованості гуманної поведінки, збільшилась на 16,1 % (34,6 % на початку експерименту і 50,7 % після його завершення). Показники низького рівня зменшились в експериментальній групі на 33,4 % (53,4 % на початку експерименту і 20 % після його завершення).

Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники високого рівня у контрольній групі зросли на 3,7 % (13,4 % на початку

експерименту і 17,3 % після його завершення), середнього – на 2,7 % (36,0 % на початку експерименту і 38,7 % після його завершення), показники низького рівня зменшились на 5,4 % (50,6 % на початку експерименту і 44 % після його завершення).

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи дає підстави стверджувати, що отримала підтвердження сформульована на початку дослідно-експериментальної роботи гіпотеза, обґрунтована на припущенні, яке передбачає, що ефективне формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку можливе за урахуванням наступних педагогічних умов: організація життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку в ЗДО на сучасних педагогічних засадах гуманістичного виховання; оновлення змісту і методів взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї щодо виховання гуманної поведінки у дітей; збагачення досвіду гуманного спілкування батьків з дітьми та залучення їх до активної участі в організації життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти на основі їхніх інтересів і потреб дитини.

Отже, проведене дослідження дає можливість на якісно новому рівні вирішувати проблему формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків.

Разом з тим, дане дослідження не претендує на повноту і вичерпність розгляду даної проблеми. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у розробці змісту і форм спільної роботи ЗДО з родинами, діти яких не виховуються в закладі дошкільної освіти. Вимагає вирішення проблема спеціальної підготовки педагога до роботи з родинами щодо формування гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. Принципи сучасного гуманізму і психологія. *Горизонти освіти. Психологія. Педагогіка: наук.-метод. журнал.* 2007. № 3. С. 7-18.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція / наук. кер. Т.О. Піроженко; авт. кол.: О.М. Байєр, О.К. Безсонова, Н.В. Гавриш та ін. Київ, 2021. 37 с. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
3. Барвисте життя: хрестоматія для читання дітям дошк. віку / упоряд. Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрющенко. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 340 с.
4. Бех І. Моральна педагогіка : правила майстерності. *Дошкільне виховання.* 2010. № 3. С. 2-8.
5. Беленька Г., Половіна О., Кондратець І. Програма «Дитина» : нові підходи й змістові акценти в дошкільній освіті. *Дошкільне виховання.* 2021. № 1. С. 14-16.
6. Білан О. І. Виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку. Львів, 2016. 120 с.
7. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: Монографія. Київ: ІЗМН, 2017. 192 с.
8. Богданова О.С. Вирішення моральних завдань як метод виховання цінності іншої людини. *Рідна школа.* 2005. №1. С.15-18.
9. Богуш А. Духовність і моральність : виховний аспект. *Дошкільне виховання.* 2009. № 10. С. 4-7.
10. Божко А.В. Засоби та методи морального виховання дошкільників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2016. Вип. 49 (102). С. 52-57.
11. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
12. Виховання гуманних почуттів у дітей: *Серія «Дитина замовляє розвиток» /*

- С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, О. Вовчик-Блакитна, Ю. Приходько; [за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк]. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 178 с.
13. Виховання в душі миру як пріоритетний напрям роботи викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука / А.С. Дем'янчук, О.О. Марчук, Л.Б. Мельничук, О.М. Петрук. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць*. № 2(20). Рівне : РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. С. 21-27.
 14. Виховуємо гуманні почуття у дітей / С. О. Ладивір, О. П. Долинна, В. К. Котирло та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 168 с.
 15. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Острианська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/10041/1/2.pdf>
 16. Выготский Л. Педагогическая психология / под ред. В. Давыдова. Москва : Педагогика-Пресс, 1996. 536 с.
 17. Впевнений старт : освітня програма для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
 18. Врочинська Л. Теоретико-методичні засади виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Вісник інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. пр. Київ : Видавництво НПУ ім. М. Драгоманова, 2011. 2011. Вип. 17. С. 43-49.
 19. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки у старших дошкільників засобом гри. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук, праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 31. Рівне : РДГУ, 2005. С. 73-77.

20. Врочинська Л. І. Садок і родина: виховуємо дітей гуманними. *Дошкільне виховання*. 2006. № 6. С. 12-14.
21. Врочинська Л. І. Педагогічна підготовка батьків – основа ефективної взаємодії з вихователями у вихованні гуманної поведінки дитини. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук, праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. . Вип. 36. . Рівне : РДГУ, 2007 . С. 102-106.
22. Врочинська Л. І. Педагогічна підготовка батьків до взаємодії з вихователями дошкільних закладів. *Актуальні проблеми гуманітарної освіти*: зб. наук, праць. Вип. 2. Київ-Кременець : РВЦ КОГШ ім. Тараса Шевченка, 2006. С. 45-49.
23. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія] / за ред. М. В. Савчина, І. М. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64-76.
24. Гончаренко А.М. Особливості виховання гуманних взаємин хлопчиків і дівчаток дошкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: Збірник наукових праць. Київ: Педагогічна думка, 1999. Кн. 2. С. 102-109.
25. Глушкова Л.І. Моральне виховання дошкільників засобами художньої літератури. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56). С. 40-45.
26. Деякі аспекти гуманістичного виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів / Автор і укладач В. К. Демиденко. Київ: ІСДО, 2015. 40 с.
27. Дитина : [програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт.. кол. : В.Г. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко та ін. Київ : Вид-во Київського університету імені Бориса Грінченка, 2016. 304 с.
28. Дитина в дошкільні роки : [комплексна додаткова освітня програма / авт. кол. ; наук. кер. К. Л. Крутій]. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2011. 188 с.
29. Журавлики: Казки, вірші, оповідання, народні пісеньки, загадки / уклад. Г. Ю.

Рогінська. Харків : ПП «Поляков В. К.», 2005. 384 с.; іл.

30. Коваленко О., Говрас С. Чинники, що сприяють формуванню моральних цінностей дітей дошкільного віку. URL : <http://wire.getdt.ru/docs/126/index-25245-6.htm> .
31. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : (системний підхід). Київ : Стилос, 2000. 336 с.
32. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. *Шкільний світ*. 2005. № 45 (грудень). С.4-11.
33. Косенчук О. Дитина в соціумі: впроваджуємо ДКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3-5.
34. Княжева І. Взаємодія ДНЗ і сім'ї як умова виховання милосердя у дітей старшого дошкільного віку. *Наша школа*. 2010. № 1/2. С. 4-8.
35. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка родинного виховання: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Знання, 2006. 324с.
36. Курчатова А. Формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку засобами ідей В.О. Сухомлинського. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вересень, № 03 (62).
37. Литвиненко І. Гуртуємо дітей – формуємо команду. *Дошкільне виховання*. 2021. № 11. С. 3-5.
38. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: у 3-х частинах. навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. Ч.2. 360 с.
39. Лозова В.І. , Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч.-метод. посібник для студентів вищ. навч. закладів. 2-ге вид., випр. і доповн. Харків : "ОВС", 2002. 400 с.
40. Лохвицька Л.В. Моральна пектораль : книжка для читання дітям у закладі дошкільної освіти. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 200 с.
41. Лохвицька Л.В. Скарбниця моралі : Програма з морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 96 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programaskarbnitsya-moralilokhvitska.pdf>

42. Мельничук Л. Б., Мартинюк С. В. Морально-етична бесіда як один з активних методів формування моральної свідомості молодших школярів. *Збірник тез виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (15–16 жовтня 2020 р.)*. Рівне: РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2020. - С. 94-96.
43. Мельничук Л.Б. Діагностика громадянської вихованості старших дошкільників. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті»*, 26-27 жовтня, 2017 р. Рівне : РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. С. 34-38.
44. Мельничук Л.Б. Модель професійної підготовки майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів. *Матеріали інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкових класів: європейський вимір»*, (28 листопада 2017 р.). Рівне : РДГУ, 2017. С. 27-30.
45. Мельничук Л.Б., Маленька Н.В. Використання елементів дуальної освіти у процесі підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць*. № 2(20). Рівне : РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. С. 102-109. URL : <https://zenodo.org/record/1485642>
46. Мельничук Л.Б., Мартинюк С.В. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів. *III-rd International Science Conference «Using the latest technologies»*, February 26 – 27, 2021, Groningen, Netherlands. С. 69-72.
47. Мельничук Л.Б., Марчук О.О., Красовська О.О., Шкабаріна М.А. Педагогічний аналіз готовності майбутніх вихователів до морального виховання старших дошкільників. *Інноваційна педагогіка*, 2021. Вип. 32. Т. 1. Теорія і методика професійної освіти. С. 95-99.
48. Мороз О. М. Критерії, показники та рівні сформованості гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Наукові та освітні трансформації в*

сучасному світі: збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 15 липня 2021 року) / Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми: ТОВ НВП «Росток А.В.Т.». 2021. 476с. С. 272-273.

49. Мороз О. М. Мета і завдання гуманістичного виховання дошкільників. *Актуальні проблеми формування творчого педагога в контексті нового Базового компоненту дошкільної освіти: Збірник тез виступів учасників Регіонального науково-практичного семінару (м. Рівне, 26 травня 2021 року) / за ред. О.О. Красовської, Л.Б. Мельничук, І.П. Мисько; ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Рівне: МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2021. С. 80-83.*
50. Омеляненко В.Л., Кузміньський А.І. Теорія і методика виховання: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Знання, 2008. 415 с.
51. Освітній напрям «Дитина в соціумі» : витяг з базового компонента дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 9-10.
52. Поніманська Т. Виховання людяності. *Дошкільне виховання*. 2008. № 2. С. 6-9.
53. Поніманська Т. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку : [монографія]. Рівне : РДГУ, 2006. 352 с.
54. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : «Академвидав», 2004. 456 с.
55. Петрук О. М. Василь Сухомлинський про «азбуку моральної культури». *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць*. № 1 (17). Рівне: РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. 218 с. С. 123-129.
56. Петрук О.М. Виховання старших дошкільників у процесі проведення бесід про мир. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць*. № 2 (20). Рівне: РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. 270 с. С. 150-157.

57. Петрук О.М. Шляхи виховання дітей дошкільного віку в дусі миру. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць*. № 2 (14). Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. 470 с. С. 244- 251.
58. Петрук О.М., Петрук А.П. Краєзнавство як ефективний засіб духовно – морального виховання школярів. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць*. № 1 (13). Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. 342 с. С. 137-144.
59. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Академвидав, 2004. 456 с. (Серія «Альма-матер».)
60. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників: навч. посіб. Київ : Вища школа, 1993. 111 с.
61. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. І. Від народження до трьох років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.
62. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/rozvitku-ditini-doshkilnogo-vikuya-u-svitinova-redaktsiyachastina-2.pdf>
63. Романюк Л. В. Гуманістична традиція як феномен вітчизняного педагогічної спадщини другої половини 19 століття. Київ : Освіта, 2002. 45 с.
64. Савченко К., Пушкаренко Л. Теплі ранки у дружньому колі: ранкові зустрічі в лютому для дітей старшої групи. *Дошкільне виховання*. 2021. № 1. С. 22.
65. Скрипник Н.І. Виховання толерантних взаємостосунків дітей старшого дошкільного віку : навчально-методичний посібник. Умань : ПП Жовтий, 2011. 99 с.

66. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг.ред. О. Рейпольської. Київ – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
67. Стельмахович Г. П. Виховний потенціал української родини. *Учитель*, 1998. № 6. С. 52-55.
68. *Сухомлинський В. Вогнегривий коник. Казки, притчі, оповідання / Упорядкування і передмова О. Сухомлинської. 2-е видання. Київ : Вікар, 2008. 131 с.*
69. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Рад. шк., 1977. 670 с.
70. Українське дошкілля : [програма розвитку дитини дошкільного віку] / О. І. Білан, за заг. Ред. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
71. Українське дошкілля: Збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку / упоряд. Н. і О. Зінкевич ; передм. А. Погрібного. Київ : Смолоскип, 2003. 550 с.
72. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / В. К. Котырло, Т. М. Титаренко, Ю. А. Приходько и др.; под ред В. К. Котырло. Москва : Педагогика, 1987. 141 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток А.1

Опитувальник для вихователів

1. Чи розумієте Ви значущість виховання гуманної поведінки у дітей дошкільного віку?
2. У чому полягає зміст формування гуманної поведінки дітей?
3. Вкажіть методи формування гуманної поведінки дітей дошкільного віку.
4. Чи виокремлюєте Ви завдання формування гуманної поведінки?
5. Вкажіть, чи використовуєте Ви і наскільки часто наступні методи і прийоми виховання гуманно ї поведінки:

Методи і прийоми	Частота використання		
	Завжди використовую	Іноді	Рідко використовую
організація взаємодії дітей			
вправління			
пояснення			
емоційна підтримка			
позитивна випереджуюча оцінка			

6. Вкажіть, які труднощі на шляху формування гуманної поведінки дітей дошкільного віку
7. Чи схвалюєте Ви ідею взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з даної проблеми?
8. Які труднощі є на шляху реалізації цієї взаємодії?

Додаток А.2

Опитувальник для батьків

1. Чи розумієте Ви значущість виховання гуманної поведінки у Вашої дитини?
2. У чому полягає зміст формування гуманної поведінки дітей?
3. Вкажіть, чи використовуєте Ви і наскільки часто наступні методи і прийоми виховання гуманно ї поведінки:

Методи і прийоми	Частота використання		
	Завжди використовую	Іноді	Рідко використовую
організація взаємодії дітей			
вправлення			
пояснення			
емоційна підтримка			
позитивна випереджуюча оцінка			

4. Вкажіть, які труднощі на шляху формування гуманної поведінки Вашої дитини
5. Чи турбують Вас негативні прояви поведінки Вашої дитини?
6. Чи схвалюєте Ви ідею взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з даної проблеми?
7. Які труднощі є на шляху реалізації цієї взаємодії?

Додаток Б

Етична бесіда

Що таке співчуття?

Мета: ознайомити дітей з емоційними проявами людини; вчити враховувати почуття інших людей, уміти співчувати, співпереживати; розвивати уяву; виховувати повагу до людей.

Матеріал: картини за змістом бесіди.

Хід бесіди

Вихователь. У житті, казках, у кінофільмах люди посміхаються і плачуть, радіють і сумують. Сьогодні ми помандруємо до країни людських почуттів. А ось про яке з почуттів ми будемо говорити, спробуємо з вами зрозуміти, розглянувши цю картину.

Розгляд картини «Добрим будь – пожаліти друга не забудь».

Діти разом з вихователем розглядають її зміст.

Ситуація «Співчуття і доброта»

Вихователь пропонує дітям морально – етичну ситуацію. Діти оцінюють персонажів, їхні вчинки.

Вправа «Хто виявив співчуття»

Оцінювання дітьми поведінки песика.

Мене сварили мама з татом,
Що я, мовляв, такий – сякий,
А вірний друг мій. Пес кудлатий,
Прийшов до мене залюбки,
Довірливо у очі глянув –
І не такий я вже поганий!

Вправа «Кому ви більше співчуваєте» (робота з демонстраційним матеріалом)

Вихователь:

- Діти, сьогодні ми побували в країні людських почуттів, навчилися співчувати людям.
- Діти, а якщо у друга трапиться горе, що б ви зробили?
- Як необхідно ставитися одне до одного?
- Ставтеся одне до одного так, як би ви хотіли, щоб друзі ставилися до вас.

Додаток В
Василь Сухомлинський
БО Я – ЛЮДИНА

Оповідання

Вечоріло. Битим шляхом йшло двоє подорожніх – батько й семирічний син. Посеред шляху лежав камінь. Батько не помітив каменя, спіткнувся, забив ногу. Крекчучи, він обійшов камінь, і, взявши дитину за руку, пішов далі.

Наступного дня батько з сином йшли тією ж дорогою назад. Знову батько не помітив каменя, знову спіткнувся і забив ногу.

Третього дня батько й син пішли тією ж дорогою. До каменя було ще далеко. Батько каже синові:

– Дивись уважно, синку, треба обійти камінь. Ось і те місце, де батько спіткнувся й забив ногу.

Подорожні сповільнюють кроки, але каменя немає. Бачать, обабіч дороги сидить сивий старий дід.

– Дідусю, – запитав хлопчик, – Ви не бачили тут каменя?

– Я прибрав його з дороги.

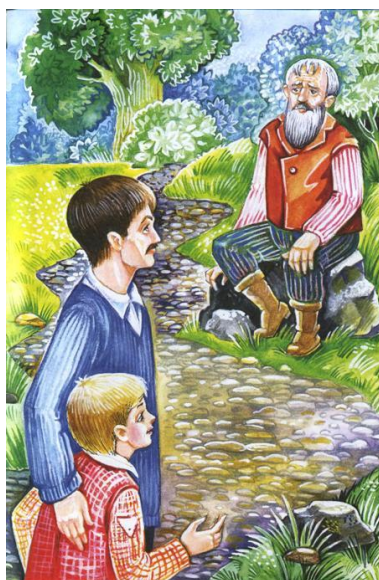
– Ви також спіткнулися й забили ногу?

– Ні, я не спіткнувся й не забив ногу.

– Чому ж ви прибрали камінь?

– Бо я – людина. Хлопчик зупинився у задумі.

– Тату, – запитав він, – а Ви хіба не людина?

Малюнок Л. В. Белякової та К. В. Самойлова.

Додаток Д

Фрагмент дидактичної гри «Добре- погано»

Мета: вправляти в умінні розпізнавати добрі та погані вчинки, описувати та давати їм оцінку; розвивати дружні стосунки, бажання допомагати.

